

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra technické výchovy

VERONIKA HAJZLEROVÁ

3. ročník – prezenční studium

Obor: MV-ZTV

PŘÍRODNÍ MATERIÁLY

UPLATŇOVANÉ V LIDOVÉ TVORBĚ NA ÚSTECKOORLICKU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Miroslav Janu, Ph.D.

OLMOUC 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 1.5.2011

.....

Veronika Hajzlerová

Poděkování

Děkuji RNDr. Miroslavu Janu, Ph.D za odborné vedení práce a odborné poskytování rad a materiálových podkladů.

Obsah:

1	Úvod	8
2	Vymezení regionu	10
3	Muzeum řemesel LETOHRAD	15
3.1	Historie Nového dvora.....	15
3.2	Historie restaurace a muzea řemesel.....	16
3.3	Expozice na sýpce.....	18
3.3.1	Trasa A.....	18
3.3.2	Trasa B.....	19
	Mechanická dílna.....	19
	Zemědělství.....	20
	Pilnice	20
4	Hlína.....	23
4.1	Zpracování hlíny, hrnčářství, keramika.....	23
4.2	Charakteristika hlíny.....	23
4.3	Historie řemesla	23
4.4	Zpracování hlíny v podorlickém kraji	25
4.5	Keramika.....	27
4.5.1	Rozdělení keramiky	28
4.6	Současnost	29
4.6.1	Využití ve volném čase.....	29

5	Textil.....	30
5.1	Zpracování lnu, bavlny, hedvábí, konopí	30
5.1.1	Historie lnářství.....	30
5.1.2	Zpracování lnu	30
5.2	Bavlnářství	33
5.2.1	Současnost	35
5.3	Zpracování konopí	35
5.4	Zpracování hedvábí.....	36
5.4.1	Historie hedvábnického průmyslu	36
5.4.2	Umělá vlákna v hedvábnickém průmyslu.....	36
5.5	Vamberecká krajka	39
5.5.1	Historie.....	39
5.5.2	Současnost – zpracování a využití	41
	Šaty pro Taťánu Kuchařovou na EXPO 2010	41
5.6	Využití ve volném čase.....	43
6	Pletiva.....	45
6.1	Košikářství na Žamberecku a Lanškrounsku.....	45
6.1.1	Historie.....	45
6.1.2	Materiály používané v košíkářství	45
6.1.3	Zpracování proutí.....	45
6.1.4	Košikářská škola v Žamberku.....	47

6.1.5	Košičkářská škola v Dolní Čermné (1890 – 1909).....	48
6.2	Další materiály využívané v košíkářství.....	49
6.2.1	Orobinec.....	49
6.2.2	Sláma	49
6.3	Současnost	50
6.3.1	Využití ve volném čase.....	51
7	Sklo.....	52
7.1	Historie.....	52
7.2	Co je sklo	53
7.2.1	Sklářská pec	53
7.2.2	Práce u pece	53
7.2.3	Sklářské hutě.....	54
7.2.4	Co se vyrábělo	56
7.2.5	Lidové umění	57
7.3	Současnost	57
7.3.1	Využití ve volném čase.....	58
8	Kov	59
8.1	Historie.....	59
8.2	Železo.....	59
8.2.1	Ryzí železo (Fe).....	59
8.2.2	Technické železo.....	60

8.2.3	Ocel.....	60
8.3	Původ a význam tradičního označení	60
8.3.1	Kovářství slovanské.....	61
8.3.2	Co se vyrábělo	61
8.4	Současnost	63
8.4.1	Využití ve volném čase.....	64
9	Dřevo.....	65
9.1	Historie.....	65
9.1.1	Význam dřeva	65
9.1.2	Dobývání a zpracování dřeva	65
9.1.3	Dřevařské profese	67
9.2	Současnost	76
9.2.1	Využití ve volném čase.....	78
10	Závěr	79
11	Použitá literatura	80

1 Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila Přírodní materiály uplatňované v lidové tvorbě v podorlickém kraji. Vzhledem k obšírnosti tohoto tématu jsem vybrala jen nejzákladnější přírodní materiály jako je dřevo, kov, sklo, keramická hlína, textilní rostliny, kůže, kámen nebo přírodní pletiva. Tyto materiály provázejí člověka již od prvopočátku jeho vývoje a na základě získaných literárních, elektronických a obrazových materiálů jsem se pokusila sestavit co možná nejpodrobnější přehled zpracování a užití těchto přírodních materiálů ať již v řemeslech uměleckých nebo čistě užitkových, sloužících ke každodenní potřebě.

Podorlický kraj je, jak již sám jeho název napovídá, krajem ležícím v podhůří Orlických hor a samozřejmě i v samotných Orlických horách. V těchto horských a podhorských oblastech byla obživa pro prosté lidi vždy poměrně složitá, protože kopcovitý terén nenabízel snadné zemědělské využití a tak se lidé snažily uživit pomocí různých řemesel. Tento kraj byl odnepaměti krajem tkalců, sklářů a dřevařů. Vedle těchto hlavních řemesel zde fungovala také další řemesla jako hrnčíři, cihláři, kováři, kameníci a samozřejmě i jiní řemeslníci, tak jako v jiných regionech.

Celá tisíciletí již od prvních primitivních kultur zaznamenává člověk svou vlastní prací a tvořivostí do povrchu země své dějiny. Podle svých přání, potřeb a záměrů přetváří okolní přírodu do podoby světa, který nejlépe vyhovoval jeho potřebám. V pracovní činnosti se člověk polidštil, vyvíjel a dotvářel. V práci nacházel smysl svého života, své základní životní jistoty.

„Četné generace uměleckých řemeslníků přispívají po staletí prací svých rukou ke zpříjemnění a obohacení životního prostředí. Jejich výtvoř, v nichž se nedílně pojí funkce užitková s estetickou, se staly chloubou mnoha muzeí i našich domovů.

Umělecká řemesla mají své prvopočátky již v pravěku a starověku, kdy vznikla ta nejstarší odvětví jako keramika, kovolitectví, zlatnictví a šperkařství. Rozdělují se tradičně podle užitých materiálů – kovy, dřevo, kůže, kámen, hlína – dále podle technik zpracování a konečně podle oboru řemesel, sdružených od středověku v soustavě cechů. K tvůrcům pracujícím s kovy patří kupříkladu kováři, výrobci zbroje a zbraní, cínaři, kovolitci, kovotepci a kovorytci, zlatníci a šperkaři. Z dalších oborů můžeme jmenovat skláře,

keramiky, kamenosochaře, řezbáře, umělecké truhláře. Své místo zde má i knihvazačství používající kůži, textil a někdy i kovy.

Z výrobních postupů a výtvarného pojednání uměleckých řemesel čerpalo na venkově od sklonku 17. století umění lidové. To pak v poslední čtvrtině následujícího století (18.) a v první polovině století 20. dospělo ke svému největšímu rozkvětu a zároveň ke specifickému tvůrčímu názoru jak po stránce tématické tak i formální. Sem patří kupříkladu malovaná keramika, podmalba na skle, lidové sklářství, malovaný a vykládaný nábytek, dřevoplastiky, dekorativní tkané látky, textilní tisk, pleteniny ze slámy, proutí apod. Vedle výrobků trvalejší hodnoty vznikají též předměty určené pro jediný den, jako třeba dekorativní pečivo, perníčky, kraslice či masopustní masky.

Je potěšitelné, že řada tradičních oborů se dochovala až po naše časy, a že vedle vyučených řemeslníků a tvůrců lidových se jim dnes věnují výtvarníci erudovaní v odborných školách.“ (2, s. 6)

Téma - Přírodní materiály uplatňované v lidové tvorbě na Ústeckoorlicku a v podorlickém kraji - jsem si vybrala také proto, abych sama sebe i ostatní (kdo budou tuto práci číst) přesvědčila, že kolem mne jsou lidé, kteří svou činností ctí minulost a tradici, a že i ve světě sériové výroby mají tradiční řemesla a jejich originální výrobky své místo a uplatnění. V neposlední řadě jsem chtěla těmto lidem poděkovat a vzdát jim touto cestou hold za jejich přínos dnešní době.

2 Vymezení regionu

Ústeckoorlicko

Okres Ústí nad Orlicí se nachází v Pardubickém kraji na východě Čech. V rámci kraje okres sousedí na západě s okresem Pardubice, na jihozápadě s okresem Chrudim a na jihu s okresem Svitavy. Na východě pak dále sousedí s okresem Šumperk (Olomoucký kraj) a na severozápadě s okresem Rychnov nad Kněžnou (Královéhradecký kraj). Na severu je Ústeckoorlicko vymezeno asi třicetkilometrovou státní hranicí s Polskem.

Obr. 1. Vymezení Pardubického kraje a Ústeckoorlicka na mapě ČR (19)

Jako samostatný správní celek vznikl okres Ústí nad Orlicí v roce 1960 sloučením bývalých okresů Lanškroun a Ústí nad Orlicí, převážné části okresů Vysoké Mýto a Žamberk, menší části okresu Litomyšl a několika obcí za historickou hranicí Moravy z okresu Zábřeh (Cotkytle, Krasíkov, Strážná, Tatenice, Červená Voda a část Bílé Vody včetně Moravského Karlova).

Okres Ústí nad Orlicí se rozkládá na území o rozloze zhruba 1 260 km². Svou rozlohou tvoří 28 % kraje a po okrese Svitavy je druhým největším okresem v kraji.

Povrch

Povrch okresu je značně členitý. Roviny na západě se směrem na severovýchod postupně mění v horský reliéf. Nejnižším bodem regionu je s 239 m. n. m. místo, kde řeka Loučná

opouští území okresu. Nejvyšším bodem je pak Kralický Sněžník (1 424 m. n. m.).

Do severozápadní části okresu zasahuje výběžek Orlické tabule. Jihozápadní a střední část náleží ke Svitavské pahorkatině. Východní část okresu tvoří Podorlická pahorkatina táhnoucí se od Žamberka přes Letohrad až po Lanškroun. Do východní části okresu zasahují Orlické hory (Suchý vrch 995 m a Buková hora 958 m), severovýchodní výběžek okresu je převážně tvořen masivem Králického Sněžníku. Na jihovýchodě zasahuje do území okresu malou částí Zábřežská vrchovina.

Vodstvo

Hydrologické poměry jsou ovlivněny polohou okresu na hlavním evropském rozvodí. Větší část okresu leží v povodí Labe, menší východní část v povodí Moravy. Hlavním tokem v okrese je Tichá Orlice, na severu Divoká Orlice, na jihu Třebovka a na východě Moravská Sázava. Největší vodní plochou je se 110 ha Pastvinská přehradní nádrž. Vydatné zdroje podzemních vod zejména v oblasti Vysokomýtské synklinály umožňují zásobovat vodou i uživatele mimo okres.

Klima

Klimatické poměry jsou v jednotlivých částech okresu odlišné. Podnebí okresu se mění s nadmořskou výškou. Nejteplejší a nejsušší oblastí je Vysokomýtsko na západě. Průměrná roční teplota vzduchu je zde 8 °C a úhrn srážek je 650 – 700 mm. Na východě, v oblasti Lanškrounska je v průměru o 1 °C chladněji a úhrn srážek je o 100 mm vyšší. Výrazně chladnější a vlhčí klima má Králicko a část Žamberska, kde je ve vyšších polohách průměrná teplota jen 4 – 5 °C a průměr srážek převyšuje 900 mm.

Půdy

Rozložení různých typů půd je ovlivněna pestrostí geologického podloží. Jde o lehké písčité půdy na Vysokomýtsku přes středně těžké na Orlickoústecku až po těžké půdy na Česko-třebovsku.

Z hlediska využití tvoří většinu území (asi 75 704 hektarů) zemědělská půda, z toho orná 48 053 ha, trvalé travní porosty 23 903 ha, sady a zahrady 3 748 ha, vodní plochy 1 286 ha. Na lesní půdu připadá 31,4 % rozlohy okresu.

Obyvatelstvo

Podle údajů Statistického úřadu České republiky bylo v okrese k datu 31. března 2010 evidováno 139 252 obyvatel. Z celkového počtu obyvatel tvoří 50,7 % ženy. Hustota zalidnění 110 obyvatel na km² je po okrese Pardubice druhou nejvyšší v kraji. V posledních 10 letech má počet obyvatel okresu klesající tendenci.

Tabulka 1. Počet obyvatel v pardubickém kraji (19)

Počet obyvatel v Pardubickém kraji a jeho okresech v 1. čtvrtletí 2010									
(předběžné výsledky)									
	Stav na počátku období 1. ledna 2010			Střední stav obyvatelstva			Stav na konci období 31. března 2010		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
Kraj celkem	516 329	254 545	261 784	516 399	254 564	261 835	516 471	254 609	261 862
v tom okresy:									
Chrudim	104 439	51 577	52 862	104 441	51 568	52 873	104 432	51 562	52 870
Pardubice	167 481	82 504	84 977	167 568	82 537	85 031	167 629	82 578	85 051
Svitavy	105 208	51 869	53 339	105 172	51 862	53 310	105 158	51 865	53 293
Ústí nad Orlicí	139 201	68 595	70 606	139 218	68 597	70 621	139 252	68 604	70 648

Sídla

Okres Ústí nad Orlicí je rozdělen na 115 obcí, z čehož 10 jich má status města a 1 je městysem (Kunvald). Okresním městem je město Ústí nad Orlicí. Dalšími významnými městy okresu jsou: Česká Třebová, Vysoké mýto, Žamberk, Letohrad, Jablonné nad Orlicí, Králíky a Lanškroun.

ADMINISTRATIVNÍ ROZDĚLENÍ OKRESU ÚSTÍ NAD ORLICÍ - STAV K 1.1.2008

Průměrný počet obyvatel obce = 1 207

Průměrná rozloha obce (ha) = 1 102

Největší: 1. Česká Třebová = 16 328
2. Ústí nad Orlicí = 14 707
3. Vysoké Mýto = 12 521

Největší: 1. Králky = 5 277
2. Červená Voda = 4 739
3. Vysoké Mýto = 4 202

Nejmenší: 1. Trpík = 69
2. Pustina = 76
3. Plichovice = 81

Nejmenší: 1. Hrádek = 99
2. Nasavky = 133
3. Kosofín = 175

Počet obyvatel v obci

NÁZEV MĚSTA

Název městyse

Název ostatních obcí

Obr. 2. Administrativní rozdělení okresu Ústí nad Orlicí (19)

Zemědělství a průmysl

Vzhledem k nepříznivým podmínkám se zemědělství omezuje na chov skotu a s tím v rostlinné výrobě související produkcí krmiv (pícniny na orné půdě, louky a pastviny).

Okres Ústí nad Orlicí má po okrese Pardubice nejrozsáhlejší průmyslovou základnu v Pardubickém kraji. Průmysl není v okrese orientován jednostranně, struktura oborů je poměrně pestrá. Největší objem produkce připadal v předchozích letech na elektrotechniku, textilní průmysl, výrobu strojů a zařízení. V poslední době však význam textilu poklesl, naproti tomu stále roste podíl výroby dopravních prostředků, především autobusů.

Výstavba průmyslových závodů v České Třebové, v Lanškrouně, v Ústí nad Orlicí, v Zámrsku a rekonstrukce závodu ve Vysokém Mýtě patří k největším investicím v okrese. K významným stavebním akcím v okrese lze též zařadit stavbu železničního koridoru, popř. rekonstrukci čistíren odpadních vod. Obchodní řetězce vystavely ve větších městech

v okrese supermarkety a svá obchodní a servisní střediska zde umístili nejvýznamnější producenti automobilů.

Doprava

Z hlediska dopravní infrastruktury je v okrese rozvinutá především železniční síť. Okresem procházejí dva významné železniční koridory. Jde o koridor I. spojující Českou republiku s Německem a Rakouskem, vedoucí přes Ústí nad Labem, Prahu, Českou Třebovou, Brno a Břeclav a koridor III. spojující Českou republiku s Německem a Slovenskem přes Plzeň, Prahu, Českou Třebovou, Olomouc a Ostravu. Nejvýznamnějším železničním uzlem je stanice Česká Třebová.

Obr. 3. I. železniční koridor(19)

Obr. 4. III. železniční koridor(19)

Co se týče silniční infrastruktury, okres není napojen na dálniční síť. Vedou tudy však tři silnice I. třídy. Jde o silnici č. 43, která je propojením okresu s Olomouckým a Jihomoravským krajem přes Lanškroun a Svitavy. Na tento tah se napojuje silnice č. 14 vedoucí přes Českou Třebovou a Ústí nad Orlicí do Královéhradeckého kraje. Dále se zde nachází silnice č. 11 spojující okres s Královéhradeckým krajem a Polskem přes města Králíky, Jablonné nad Orlicí a Žamberk.

Na území okesu se nacházejí hned dva hraniční přechody. Silniční dopravě slouží hraniční přechod Dolní Lipka, železniční dopravě hraniční přechod Lichkov. (19)

3 Muzeum řemesel LETOHRAD

„Muzeum řemesel bylo otevřeno 18. května 2000. Je umístěno v památkově chráněném areálu Nového dvora z roku 1750. Plochou 1650 m² je největším muzeem svého druhu v ČR. Zahrnuje více než 50 ucelených expozic řemesel a živností z období 1840 - 1930. Kromě relativně známých profesí, jako je truhlář či řezbář, prezentuje i práci kovotlačitele, koláře, bednáře, šindeláře a mnoha dalších. Mezi nejzajímavější exponáty patří vyřezávaný mechanický skanzen řemesel, mechanické dílny, pilnice se třemi funkčními katry a 100 let stará školní třída s ukázkami národních krojů. Pro mladší návštěvníky Nového dvora je zde také stálá výstava „Fauna České republiky“, která ukazuje na 120 vycpaných zvířat, ptáků a ryb v přírodní scénérii ozvučené originální zvukovou nahrávkou. Po prohlídce muzea můžou návštěvníci posedět ve stylové Restauraci Nový dvůr, která je umístěna ve stejné budově s muzeem.

Obr. 6. Budova muzea (20)

3.1 Historie Nového dvora

Sýpka se sklepením a studnou byla vystavěna na terénní vyvýšenině naproti náměstí v dřevěné podobě ještě před rokem 1554, kdy došlo ke zrušení původního hospodářského dvora, aby byl uvolněn prostor pro stavbu šlechtického sídla na východním okraji náměstí nynějšího Letohradu. Odtud pochází název Nový dvůr.

Obr. 7. Perokresba Nového dvora z roku 1798 (20)

V roce 1750 byla dokončena přestavba sýpky do dnešní barokní podoby hrabětem Janem Václavem Bredou. Během let byly při sýpce postupně stavěny další hospodářské budovy, které dvůr po obvodě uzavřely. Samostatně stojící dnešní kočárovna stojí již na třetím místě v ploše nádvoří, když původní dřevěné stavby vždy dosloužily.

Celý areál je evidován jako nemovitá památka České republiky.

Kromě soukromých bytů v jižním křídle, patřil po roce 1946 celý areál Českému státu a byly zde zřízeny garáže pro autodopravu, truhlářské, lakýrnické a betonářské dílny, prodejna stavebního materiálu a sklady obilí.

Budova sýpky byla včetně sousední budovy v roce 1963 - 65 velmi poškozena stavebními zásahy do jejich konstrukce (vybourání klenbových a dřevěných stropů, venkovní monolitické betonové podpěry). Do sýpky byla od sklepa do čtyř pater vestavěna konstrukce osmi obilných sil s kapsovým výtahem, jehož nejvyšší výložné místo bylo umístěno do nově vytvořené věžičky. Před sýpkou, na místě dnešního parkoviště, byl postaven administrativní domek pro obsluhu skladů zemědělských produktů.

3.2 Historie restaurace a muzea řemesel

Drahomíra a Pavel Taclovi sýpku a další objekty zakoupili na podzim roku 1996 a v následujícím roce zahájili postupnou rekonstrukci a přestavbu na Společenské centrum Nový dvůr.

Na jaře roku 1999 pak byla otevřena restaurace AZYL se salonkem ve sklepě a zahradní

restaurace na terase.

Dne 18. května 2000, na mezinárodní den muzeí, byla za účasti zastupitelů města Letohradu a pozvaných hostů otevřena expozice Muzea řemesel ve dvou patrech.

K 1.červenci 2001 byla otevřena stylová „Restaurace Nový dvůr“ na sýpce, která svým řešením prostoru ve dvou patrech umožnila konání různých kulturních a společenských akcí.

V květnu 2002 byla stávající plocha expozice Muzea řemesel rozšířena o třetí patro, na celkovou plochu 720 m² (dnešní trasa A).

Dne 25.4.2007 byla expozice již velmi známého Muzea řemesel rozšířena o mechanické dílny na ploše 530 m² (dnešní trasa B).

Na trase B jsou k vidění expozice zemědělských strojů, kovozpracovatelských a dřevozpracovatelských řemesel - stroje poháněné z transmise, kovárna, pilnice se 3 funkčními katry a další řemesla.

V roce 2009 bylo muzeum rozšířeno o další expozici - "vozovnu" na ploše 200 m² , která je umístěna v budově kočárovny na nádvoří a jsou zde vystaveny historické povozy, pohřební vůz, historická hasicí technika, veteráni, saně a mimo jiné také krásně zrenovovaná TATRA 57A.

Muzeum řemesel je unikátní a rozsáhlý skanzen se současnou celkovou výstavní plochou 1650 m² navštěvovaný nejen turisty z celé České republiky, ale i z celého světa.

V samostatné místnosti je umístěna školní třída se 100 let starým vybavením, kde všechny generace návštěvníků stráví zajímavé chvíle. V areálu Nového dvora je také umístěna samostatná výstava vycpaných zvířat "Fauna České Republiky" od medvěda až po ryby a ptáky.

Za dobu své existence bylo v Restauraci Nový dvůr uspořádáno mnoho společenských i významných akcí. Mezi nejprestižnější patří vyhlášení ankety o nejlepšího fotbalistu roku - Zlatý míč ČR v roce 2002, koncerty Dana Bárty, Laco Deczi, beseda s reportérkou Petrou Procházkovou apod. Pravidelně jsou uskutečňovány plesy a rauty pro firmy a každoročně Silvestrovský večer pro veřejnost. Restaurace „na sýpce“ Nový dvůr patří v regionu

k nejznámějším a nejoblíbenějším místem pro uskutečňování setkání všeho druhu. V březnu 2010 zde povečeřel i Karel Gott.

3.3 Expozice na sýpce

3.3.1 Trasa A

V prvním patře se mimo jiné seznámíme s výrobou mýdla, praním a mandlováním prádla, je zde ojedinělá expozice paramentářství, hodinář, řezbář, švec, kamnář, cihlář, kameník, holič, vlásenkář, kupec a krejčí. Nejoblíbenějším exponátem v tomto patře je unikátní vyřezávaný mechanický skanzen řemesel vyrobený speciálně pro Muzeum řemesel. Vzácná je i bruska na drahokamy z roku kolem 1800.

V druhém patře jsou zastoupeny především živnosti zabývající se výrobou potravin, ale je zde také světnice, jak se žilo před více než 100 lety. Dominantní prostor zaujímá mlynářství včetně části vodního kola, pekařství, cukrář, řezník, výroba sýra, másla, sodové vody a včelař. V tomto patře láká ke svezení speciální dřevěný tobogán na spouštění pytlů do nižšího patra.

Třetí patro představuje kromě vybavení vesnické hospody a hasičských technik i puškaře, četníka, železničáře, funebráka, kartáčníka, tkaní látek, sedláře, výrobu provazů a lisování lněného oleje.

Obr. 8. Tkalcovská stav (20)

3.3.2 Trasa B

Mechanická dílna

Mechanické dílny jsou tvořeny základními a nejstaršími českými řemesly. Lidé se znalostí zpracování dřeva a kovu stavěli svá obydlí, vyráběli zbraně pro svoji obranu a lov a nástroje pro hospodaření. Expozice je doplněna kompletně vybaveným obchodem smíšeným zbožím z obce Jásenná.

Zámečnický měl technické znalosti kováře a také jeho dílenské vybavení. Vyráběl převážně za studena výrobky preciznější, zatímco kovář pracoval s kovem za horka a s méně přesným tvarováním. Kovář železo kuje do potřebného tvaru a zámečnický piluje, kovář materiál seká a zámečnický řeže, kovář železo probíjí a zámečnický vrtá. Zámečnické dílny byly postupně vybaveny jednoúčelovými stroji pro soustružení, frézování, hoblování, vrtání atd.

Klempíř - kovotlačitel. V dobách, kdy výroba tenkých kovových plechů, která se prováděla kováním, byla velmi obtížná, nebyly výrobky z plechu moc časté. Nádoby na potraviny se vytepávaly z měděného, později mosazného plechu, který se cínoval. Železné nádoby vyráběli kováři. Klempíři své zboží prodávali ve vlastních krámech nebo dodávali do obchodů. Vyráběli lampy, svítilny, krabice, hrnce, poklice, talíře, vany do koupelen apod. Pro stavby domů pak dodávali žlaby, roury nebo plechové krytiny. Na střeších plechové věžičky a hlavice, hromosvody. Klempířská práce nebývala tak namáhavá jako zdoluhavá, vyžadovala prostorné dílny a značný počet tovaryšů.

Kovářství je řemeslo, které existovalo už za středověku. O kováři se hovořilo jako o člověku čistém, pravdivém a nesmlouvavém. Kováři a kovářky byli také ranhojiči a zvěrolékaři. Kovárna byla místem, kde se scházeli lidé z celého okolí a řešili tu své problémy. Kováři měli své vlastní zvyky a pověry. Nejtypičtější je koňská podkova, která je dodneška symbolem nosícím štěstí. Zvonění kladiv mívalo dokonalý rytmus a ozývalo-li se kování brzy z rána, říkali tomu po vesnicích „ranní kovářské modlení“.

Výroba cementového zboží - exponáty pocházejí od firmy Barták z Polné u Jihlavy, odkud jsou z Městského muzea zapůjčeny. Na stolech jsou přípravky a formy pro lisování a výrobu cementových tašek, které byly používány jako střešní krytina. Dále jsou zde

umístěna kopyta, formy a přípravky pro výrobu betonových koryt pro krmení dobytka.

Další, zde prezentovaná řemesla, jsou kameník, kamnář a cihlář.

Zemědělství

V pradávných dobách bylo hlavním zaměstnáním lidí zajištění základních životních potřeb a to byla v první řadě obživa. Lidé nejprve sklízeli to, co nalézali v přírodě, později se naučili plodiny sami pěstovat. Vývojem doby se v naší zemi soustředila práce na obhospodařovaných pozemcích u panských dvorů, farských polí, u větších zemědělských usedlostí a statků a políčka drobných rolníků. Z výsledku práce na těchto polnostech pak byl živ panský, církevní i prostý lid.

Na velkých selských usedlostech byla zaměstnána chasa, která patřila k rodině. Chasu tvořili čeledíni (ti pečovali o koně, orali a jezdili s potahem), děvečky (obstarávaly dobytek a práci v domě), skotáci, pohůnci (konali lehčí práce ve dvoře jako pastvu nebo hřebelcování koní), ovčáci a husopasky (mnohdy byly zaměstnány i děti). Dozor nad chasou měl na panských dvorech a u velkých sedláků šafář. Jeho žena šafářka kontrolovala děvečky, dbala na poklizení a krmení dobytka a na čistotu chlévů. Čeledínové nastupovali do služby na Nový rok a odcházeli za rok na svatého Štěpána (26.12.). Děvečky přicházely v lednu na Tři krále (6.1.) a dvůr opouštěly za rok na Nový rok.

Zde v expozici můžeme vidět zařízení z počátků masovějšího obdělávání půdy s vývojem mechanizování práce až po rok 1948. V našich krajích vznikla zemědělská pole postupným mýcením lesů, jejichž dřevo bylo potřeba na výstavbu obydlí a velké množství lesů bylo také použito jako palivo pro okolní sklárny v Orlických horách. Po vypálení pařezů, jejichž popel sloužil jako první hnojivo, mohlo nastat obdělávání půdy.

V expozici jsou umístěna nejstarší kravská a volská jařma, ruchadla, sečky, mlátičky, stabilní motory, povříslavač, fofry, traktor Svoboda 12, vozy, vyorávač, řezačky a další zemědělské stroje.

Pilnice

V roce 2007 byla zahájena stavba pilnice výkopem jámy pro litinový a dřevěný katr. Postupně pak byly budovány patky pro převodové hřídele, sloupky pro konstrukci zvýšené podlahy a mechanismy katrů. Dnes si tak můžete prohlédnout nainstalované tři funkční

katry doplněné expozicemi tesaře, truhláře, koláře, bednáře, bečváře a šindeláře.

První katr byl získán v lednu roku 2005 ze Sopotnice z čp. 152 u Ústí nad Orlicí, kde na něm bylo řezáno cca do roku 1976. Původně však pocházel z pilnice u Trojanova mlýna ze Slatiny nad Zdobnicí, zřejmě kolem roku 1900. Katr je dřevěné konstrukce s vlastním pohonem válců pro posuv klády. V rámu je umístěno 5 pilových listů. Katr je poháněn původním motorem ze Sopotnice. Druhý katr pochází, tak jako třetí katr, z mlýna a pily v Kunvaldě čp. 211, a byl získán v dubnu roku 2006. Zmínka o této pile je datována k roku 1836. Katr má dřevěnou konstrukci, jáma pro klikovou hřídel katru jednuška má hloubku 2 metry. Celková výška rámu katru s klikovou hřídelí je 6 metrů, délka rámu pro kládu je 8,5 metru. Palečné kolo, které slouží k posuvu rámu s kládou, bylo pracovníky Muzea řemesel vyrobeno nové, neboť původní bylo značně poškozeno. Do rámu katru je umístěn svisle jeden pilový list - odtud název jednuška. Počet kmitů za 1 minutu je asi 86. Demontáž, přemístění, oprava a opětovná instalace byla u katru jednuška časově, fyzicky i technicky velmi náročná. Třetí katr pochází rovněž z pily v Kunvaldu a byl získán v listopadu roku 2006. Byl vyroben v roce 1921 Jaroslavem Červinkou z Týniště nad Orlicí. Katr je celolitinový, typ Orlice 50 a umožňuje vertikálně upevnit až 11 pilových listů. Základ pro litinový katr je hluboký 2,2 m a má objem 6,5 m³. Počet kmitů za 1 minutu je asi 193. Váha katru je 2,8 tuny. Vozíky na dráze pocházejí z pily z Dolních Libchav. Oba katry z Kunvaldu jsou poháněny původním motorem o výkonu 16 kW a počtem otáček 1461 za minutu. Dříve však byl pohon z vodního náhonu.

Obr. 9. Katr „jednuška“ (20)

Koláři se často nacházeli ve společném cechu spolu s kováři, i dílnu si zřizovali také většinou blízko sebe, protože pracovali na společném díle. Kolář vytvořil dřevěný výrobek, který kovář okoval. Dříví, které kolář ke své práci potřeboval, muselo být bez chyby, pevné a houževnaté. Koláři vyráběli káry, kolečka, trakaře, hospodářské náčiní, nářadí, dopravní prostředky (kočáry, bryčky i lyže). Pro kočárníky připravovali různé dřevěné kostry na vozy i saně, nápravy a kola.

Truhlářství se odloučilo již ve 12. století od tesařství. Truhlářství používá dokonalejších nástrojů, zpracovává řezivo slabších tloušťek a jednotlivé části (kromě zářezů) spojuje většinou klijem. Rozeznáváme truhlářství stavební, nábytkové, parketářství a truhlářství kočárnické. Specifickým truhlářstvím bylo parketářství, pro které se používalo především cizokrajných dřevin pro svou barevnost. Truhláři vyráběli především nábytek, židle, stoly, truhly, skříně a také okna, dveře, obkládali stropy a stěny, sbíjeli a vyřezávali vrata, rámy k obrazům apod. Někteří dokonce vyráběli dřevěné hudební nástroje (převážně housle a loutny).

Řemeslo bednářské se vyskytovalo v každé větší vesnici. V počátcích se bednářské řemeslo rozdělovalo především na bednáře a bečváře. Bednář vyráběl běžné dřevěné nádoby z "bílého" měkkého dřeva (štoudve, vany, škopky ...) a pobíjel je zprvu dřevěnými obručemi. Bečvář dělal bečky, sudy a kádě z "černého" tvrdého dřeva. Bečváři pobíjeli své černé dílo obručemi kovovými. V polovině 19. století se obě řemesla spojila v jedno. Úpadek tohoto řemesla přivodila kovová výroba v závodech a užívání kovových nádob v domácnostech. Přetrvala pouze výroba sudů pro vinařství a pivovarnictví.

Šindelář vyráběl střešní krytinu, šindele. Šindel je prkénko na silnější podélné straně opatřené drážkou a na druhé podélné straně je zhablované v ostří. Prkénka byla získána nasekáním špalku tak, aby nedocházelo k jejich pozdějšímu prohýbání. Střed špalku byl nepoužitelný.“ (20)

4 Hlína

4.1 Zpracování hlíny, hrnčířství, keramika

„Hlína, to je chléb země a dar přírody, po němž člověk sáhl, sotva jeho lidské prsty nabyly citlivosti. V hlíně našel materiál, který byl tvárný a poddajný, který se nebránil a nevzpouzel jako kámen a nový tvar přijímal ochotně, jako by se už předem podvoloval tvůrcovu přání.

Je to vůči hlíně nespravedlivé, že doba jejího objevu jako přírodního materiálu, a hlavně všeobecného používání byla nazvána mladší dobou kamennou. Měla to být velká doba hliněná.

Hlína také doprovázela člověka od neolitu až po kosmickou éru a nakonec se stala plastickým obrazem jeho vývoje. Byla vždy ochotná a připravená přijmout svěřenou podobu a hlavně byla všude při ruce. A když prošla žárem ohně, který prověřil její kvality, ztvrdla a navždy si už uchovala tvar, který ji vtiskla lidská ruka.“ (3, s. 7)

4.2 Charakteristika hlíny

Hlína má ještě jednu pozoruhodnou vlastnost. Je na různých místech výskytu různá. Její složení se mění a je pokaždé trochu jiná. Barvu jí dávají oxidy kovů a kvalitu různé druhy jílu, smíchané s křemičtým pískem. Příměs křemičitého písku nesmí být v jílech ani moc velká, ani moc malá, prostě tak akorát. Jinak se hlína v ohni kroutí, hrouť, puká po vypálení se rozpadne nebo se jinak deformuje. Člověk se musel přirozeným vývojem naučit rozeznávat všechna úskalí, která zpracování hlíny provázela. (3)

4.3 Historie řemesla

Z pohledu archeologie má hlína, její zpracování, hrnčířství, či výroba keramiky obrovský význam. Při archeologických výzkumech mají nálezy keramických nebo hliněných střepů, nádob či různých sošek velkou váhu a také nejvíce vypovídají o době, kultuře a životě lidí z dávných dob. První nálezy primitivních hliněných nádob známe již z mladší doby

kamenné. Byly to převážně proutěné koše obalené hlínou, které se staly předchůdci všech pozdějších pohárů, amfor, džbánů, hrnců, talířů, mís a všech dalších keramických nebo hliněných předmětů určených k běžné denní potřebě i dekoraci. (3)

„Neolitický člověk hlínou dlouho napodoboval přírodní tvary, tykve, ořechy i volské rohy, jichž dříve užíval k nabírání vody. Hrnci v dnešním slova smyslu vlastně neznal. Hrnci s rovným kruhovým dnem a uchem. To jsou také dva základní prvky jimiž člověk přírodní duté tvary zdokonalil. Ve vyprahlých krajinách s písčitou půdou se dlouho uchovávaly nádoby dole zašpičatělé, které se tímto „rohem“ zapichovaly do země. Špičku místo dna měly i mnohé starověké amfory, v nichž se převáželo obilí, víno a olej.

Pro naše zeměpisné šířky byly příznačné nádoby tykvovitě zakulacené. Zřejmě se nestavěly na zem, ale byly zavěšovány na kůly či na stěny chatrčí. Tyto kulaté nádoby se zavěšovaly na provaz, šňůru nebo řemínek, který se ovinul kolem jejich oblého těla. Aby šňůra neklouzala, začaly se objevovat časem (tj. v průběhu dlouhých staletí) po obvodu nádob jakési pupíky, bradavičky, prostě výstupky, základy budoucího ucha.“ (3, s. 8,9)

Jak dále postupoval vývoj od jednoduchých výstupků, háčků až po poctivé ucho, které známe u dnešních hrnců, šálků a džbánů se můžeme jen dohadovat. Jistě na něm má svůj podíl postupné zdokonalování řemeslníků, kteří pracovali na výrobě hliněných nádob, ale právě tak to mohla být úplná náhoda nebo momentální inspirace, která přispěla k tomu, že se nádoby daly najednou chytit za ucho. (3)

Právě tak tomu mohlo být i u plochého dna, které prehistorické nádoby původně neměly. Byly kulaté, baňkovité s různě zúženými hrdly. Je zajímavé, že nádoby vyráběly převážně ženy, což dokazují nalezené otisky prstů na některých pradávných střepech. Vyráběly je z jednoduchých hliněných válečků dotenka vyválených, které pak spirálovitě vršily a lepily na sebe a podle možností různě zužovaly nebo rozšiřovaly. Dnes už nevíme ani nezjistíme jak se mezi sebou tito dávní umělci nazývali a tak jim archeologové často dávají jména podle druhu keramiky kterou vyráběli a po sobě zanechali. (3)

„Z mnoha evropských prehistorických období je nejznámější kultura únětická, o níž se domníváme, že pocházela z přechodného období mezi dobou kamennou a bronzovou. Tady se už mezi neglazovanými střepey objevují i barevné glazované korálky, které prozrazují, že v té době už existovaly styky mezi střední Evropou a Středomořím,

popřípadě i Egyptem.

Hliněné nádoby točené z válečků byly mnohem dokonalejší než hlinou olepené proutěné koše, ale největší hrnčířský objev měl teprve přijít.

Byl to hrnčířský kruh, jeden z těch kruhů, které popohnaly vývoj lidstva o velký kus vpřed.

V primitivních kočovných tlupách na něj nikdo nepomyslel a hrnčířky dál točily oblé nádoby z hliněných hádků, ale v některých oblastech už vznikala centra vyspělých civilizací – Čína, Indie, Mezopotámie, Egypt – a tady nedal hrnčířům budoucí vynález spát. Ani zde nepřišly na jeho jednoduchou geniálnost najednou. Kruh vznikal postupně, celá staletí a v každé kulturní oblasti šel jeho vývoj svou vlastní cestou. Napřed to byla jen prostá, rovná deska položená na zem. Potom byla deska otáčena v ruce, později ji připevnili ke špalíku či kůlu. Pak už jen zbývalo z desky udělat kruh a najít způsob, jak jím otáčet. Lidská síla patřila k nejjednodušším a nejspolehlivějším. Kruh tedy musel být zkonstruován na ruční či nožní pohon. Ruční pohon však zaměstnával ruce hrnčíře, které potřeboval k modelování nádoby, takže musel mít pomocníka. Ideálním řešením byl pohon nožní.

Hrnčířský kruh je tedy konečně na světě.“ (3, s. 10 – 12)

Od těch dob se hrnčířský kruh v podstatě nezměnil. Prošel samozřejmě řadami zdokonalení a vylepšení, měnily se i způsoby pohonu, ale jeho podstata zůstala stále stejná až do dnešních dnů.

4.4 Zpracování hlíny v podorlickém kraji

Hlína, která se nachází nebo nacházela v podorlickém kraji (a v tomto případě lze uvést i konkrétní místo výskytu a tím je například Lanškroun) se zpracovávala převážně na cihly nebo tašky, popřípadě i jiný stavební materiál. Její kvalita nebyla tak dokonalá, aby se dala použít například na výrobu keramiky či porcelánu.

Hlinitá hmota, která se vyskytovala v tomto regionu vznikla chemickým rozkladem živců obsažených v jiných horninách jako je například žula, rula syenit a pod. Hlína je v podstatě chemická sloučenina obsahující celou řadu příměsí. Její hlavní složkou je kaolinit, což je

v chemická sloučenina oxidu hlinitého, oxidu křemičitého a vody. Vedle této hlavní složky obsahuje hlína i další vedlejší příměsi: křemen, dosud nerozložený živec, slídu a jiné. Hlína, která obsahuje hodně těchto vedlejších přísad není tak cenná, a proto se hlavně zpracovává na cihlářské výrobky. Cennější, méně znečištěné hlíny se zpracovávaly na žáruvzdorný materiál, v porcelánkách apod.

Podle chemického složení rozeznáváme velmi mnoho druhů hlín. Jsou to prvotní kaoliny, druhotné kaoliny a sedimentární hlíny.

Hlíny, které mají význam pro cihlářský průmysl se rozdělují na slíny, spraše a písčité hlíny. Tyto hlíny se po vytěžení různě upravují, zpracovávají a lisují až na konečný produkt. (4)

Výroba cihel

„Nejrozšířenější jsou dva způsoby vytváření cihel. První způsob vytváření cihel je za mokra a druhý způsob je vytváření cihel za sucha.

Vytváření cihel za mokra

Vytěžená hlína přichází ke zpracování a vytváření. Nezpracovaná hlína se pro vytváření nehodí. Hlína z hliniště má vrstvenou strukturu, nemá jednotné složení, vlhkost a hutnost. Často obsahuje příměsi, které je třeba odstranit nebo rozdrtit. Výrobky z hlíny se vytvářejí vždy při určité vlhkosti, která se skoro nikdy neshoduje s vlhkostí hlíny z hliniště. Obvykle je třeba k hlíně, přicházející z hliniště, přidávat vodu. Často se k hlíně musí přidávat přísady, aby se zlepšily její vlastnosti. Tyto přísady se odměřují. Po přidání přísad, které upravují vlastnosti hlíny, a po zavlažení hlíny, musí se hmota zpracovat tak, aby byla naprosto homogenní. Homogenitou se rozumí stejné složení a stejná vlhkost ve všech částech výrobku. Syrová cihla nestejně vlhká na různých místech nerovnoměrně schne. Proto deformuje a popraská. Snížená pevnost se vysvětluje nestejným spojením částecek ve hmotě syrové cihly. Na některých místech výrobku je spojení silnější než má být, na jiných opět slabší. Při nárazu se výrobky porušují v těch místech, kde je spojení slabší.

Dnes je nejrozšířenější způsob vytváření cihel za mokra. Tím se rozumí vytváření takového těsta, kde množství vody činí 17 – 25% váhy vlhké masy.“ (4, s. 38, 39)

Připravená hmota se nesmí lepit na ruce ani na stroje. Cihly se dají vytvářet ručně (což je velmi neefektivní) nebo strojně za pomoci různých lisů. Mohou to být lisy pístové, šnekové a válcové. Nejvhodnější jsou lisy šnekové. Po vylisování se cihly suší a pak vypalují. (4)

Vytváření cihel za sucha

„Za sucha se lisuje hmota se 6 – 14 % vláh. Syrové cihly se dopravují do pece ihned po lisování nebo po krátkodobém sušení v místnosti. Při lisování za sucha lze použít málo plastické hlíny, které nelze lisovat za mokra. Při sušení a pálení mění za sucha lisovaná syrová cihla svůj objem mnohem méně než při lisování za mokra. Vypálená za sucha lisovaná cihla má pravidelný tvar a čisté stěny. Struktura lomu je stejnoměrnější, protože se hlína před lisováním důkladně zpracovává. Často se takové cihly používají jako lícový materiál.

Avšak cihly lisované za sucha mají také některé nedostatky. Musí se pálit při teplotě o 40 - 70 °C vyšší než syrové cihly, lisované ze stejné hlíny za mokra a stěp je hutnější a těžší. Mají také větší tepelnou vodivost a jsou méně odolné vůči mrazu a lomu. Nejdůležitější však je složitější a nesnadnější příprava těsta k lisování a vlastní lisování syrových cihel.

Při lisování za sucha je třeba hlínu předem vysušit, rozemlít a prosít, aby se odstranila větší zrna (hrubší frakce), zavlažit a promísit. Teprve po takovém zpracování ji lze použít k lisování.“ (4, s.84)

4.5 Keramika

„Keramika na bázi přírodních surovin představuje, vedle kamene a dřeva, jeden z nejdéle používaných materiálů v lidské historii a vůbec první záměrně vyrobený materiál umělý, vyznačující se navíc vynikající stabilitou fyzikálních a mechanických vlastností. V některých obdobích historie jsou proto keramické výrobky často jediným hmotným dokladem o lidské činnosti a existenci.

V současné době má keramika zásadní význam především ve výrobě stavebních hmot (cihlářské výrobky, dlažba, obklady). Odhaduje se, že pouze cihlářské výrobky (zdící prvky, stropní prvky, krytina) představují zhruba 7 % objemu stavebnin vyráběných ve

vyspělých zemích a po betonu a živičných výrobcích tak zaujímají třetí místo v celkové produkci stavebních hmot. Keramika se uplatňuje rovněž ve výrobě užitkového a okrasného zboží (nádobí, zdravotnická keramika, umělecké a dekorativní předměty), jako žáruvzdorné a tepelně izolační žáruvzdorné hmoty nebo materiály pro elektrotechniku.“
(21)

4.5.1 Rozdělení keramiky

Keramické materiály je možno rozdělit podle několika základních hledisek:

1. obsahu pórů:

- pórovitá keramika - s hmotnostní nasákavostí střepu n_m nad 10 %
- polohutná keramika - s hmotnostní nasákavostí střepu $n_m = 6 - 10$ %
- hutná keramika - s hmotnostní nasákavostí střepu $n_m = 3 - 6$ %
- poloslitutá keramika - s hmotnostní nasákavostí střepu $n_m = 1,5 - 3$ %
- slitutá keramika - s hmotnostní nasákavostí střepu n_m pod 1,5 %

2. struktury:

- jemná keramika – vyznačuje se tenkým a jemnozrnným střepem (porcelán a bílá kamenina, obkládačky, laboratorní, zdravotnická a technická keramika)
- hrubá keramika – keramika se silnostěnným a hrubozrnným střepem (cihlářské zboží, kamenina, žáruvzdorné výrobky)

3. použití výrobků:

- stavební keramika (cihlářské výrobky, pórovinové obkládačky, kamenina)
- zdravotnická keramika
- technická keramika (elektrotechnická a konstrukční)
- žáruvzdorné materiály (šamot, dinas, hořečnatá a hořečnatovápenatá keramika, keramika oxidová, siliciumkarbidová, uhlíková apod.) (21)

O keramice, jejím dalším rozdělení, charakteristice, vlastnostech a využití bychom mohli hovořit ještě dlouho. Je nepochybně jasné, že se jedná o velmi důležitý produkt lidské činnosti, který v minulosti velmi ovlivnil vývoj člověka, stal se naprosto nepostradatelným v současnosti a jistě i v budoucnosti najde své místo v životě člověka i celé společnosti. Vždyť bez hezkého šálku na kávu nebo čaj, či zdobeného talířku na něco dobrého nebo jen

jednoduché hladké slánky, si svůj běžný každodenní život již neumíme ani představit.

4.6 Současnost

Jako současnou známou keramičku působící na lanškrounsku můžeme zmínit

- „paní Ludmilu Kovářovou z Dolní Dobrouče

narodila se v Dolní Dobrouči a je absolventkou Střední průmyslové školy textilní v Ústí nad Orlicí a Středního odborného učiliště řemeslné výroby v Praze – oboru umělecký keramik.

Ve své dílně v Dolní Dobrouči se věnuje již 13 let zejména točené užitné keramice. Jednou z jejich zajímavých technik zdobení užitných předmětů – konvic, hrníčků, mís, svícnu či váz – je vyškrabávání motivů paličkované krajky.

S jejími díly jsme se mohli seznámit na kolektivních nebo samostatných výstavách – Kaskády výtvarného umění v Letohradě, v Dolní Dobrouči, v Žamberku, Slavkově u Brna, Třebechovicích pod Erebem, v Tišnově u Brna, Praze a Hlinsku.“ (2, s 33)

4.6.1 Využití ve volném čase

Pro svoji tvárnost a kreativní využití je keramická hlína velmi oblíbená i mezi amatérskými výtvarníky, kteří v hojném počtu navštěvují kurzy keramiky pořádané například Kulturním centrem v Lanškrouně. Rovněž Základní umělecká škola v Lanškrouně i lanškrounské základní školy otvírají pro děti pravidelně každý rok zájmové kroužky, ve kterých se děti učí pracovat s keramickou hlinou a vyrábějí velmi zajímavé a atraktivní výrobky. Mezi dětmi jsou velmi oblíbené různé figurky, zvířátka, misky, obrázky nebo vánoční ozdoby. ZUŠ v Lanškrouně velmi úzce spolupracuje s lanškrounským muzeem, kde děti své práce a výtvarná díla velmi často vystavují. Vzhledem k tomu, že děti mají velmi bujnou fantazii, obrazotvornost a představivost, je hlína i výborným materiálem, který se dá dobře využít v hodinách pracovních činností.

5 Textil

5.1 Zpracování lnu, bavlny, hedvábí, konopí

5.1.1 Historie lnářství

„Textilní výroba v Ústí nad orlicí má velmi starou tradici, na které se podíleli vedle soukeníků, kteří zpracovávali vlnu, také pláteníci, kteří nejdříve zhotovovali své výrobky ze lnu, později z bavlny. Len zpracovávali nejprve pro vlastní potřebu rodin, později i pro trh. Odvádění příze bylo jednou z poddanských povinností stejně jako placení poplatku z tkalcovských stavů. (Záznamy o těchto poddanských povinnostech na lanškrounském panství pocházejí již z roku 1568.) Pěstování a zpracování lnu a konopí bylo rozšířeno po celém lanškrounském panství, ke kterému patřilo i Ústí.“ (5, s.3)

V 16. století dochází na lanškrounském panství k rozvoji obchodu a řemesel. Ve městech i na vesnicích po celém panství narůstá počet trhů a řemeslníci se sdružují do jednotlivých cechů. V roce 1512 dostává od Vojtěcha z Pernštejna (tehdejšího majitele panství) svá statuta cech snovačů a tkalců v Ústí. (5)

„Pro výrobu pláten museli mít tkalci ve městě zajištěnou surovinu. V horské oblasti lanškrounského panství byl pěstován kvalitní len a v celé oblasti bylo přadláctví přímo spjato se zemědělskou výrobou jako součást vesnického, ale i městského hospodářství. Přadláctví bylo důležitým zdrojem obživy nejhudšího venkovského obyvatelstva.“ (5, s. 4, 5)

5.1.2 Zpracování lnu

S rozvojem zpracování lnu a s rozmachem přadláctví vznikl problém přípravy lněného vlákna k předení. Starým domácíým způsobem se nezpracovalo takové množství lnu jaké bylo zapotřebí. A také toto poměrně hrubě zpracované vlákno neodpovídalo požadavkům kvalitního přediva. Pro zvýšení produkce kvalitnějšího vlákna se začaly zřizovat sušírny a tírny lnu, tak zvané pazderny. Zde se len sušil a česal neboli vochloval. K vykonávání těchto činností bylo zapotřebí velké zručnosti a zkušenosti. Procesy lámání, tření a vochlování lnu totiž rozhodovali o kvalitě lněného plátna. Pokud nebylo lněné vlákno kvalitní, tvořilo se velké množství koudele.

„První zmínka o pazderně v Ústí je z roku 1568, kdy je v účtech zapsán poplatek z pazderny ve výši 1 kopy grošů a 20 krejcarů ročně.“ (5, s. 5)

Pročesané lněné vlákno bylo připraveno k předení. Před samotným předením bylo nejprve rozděleno podle kvality na dlouhé, krátké a střední. Takto rozdělená vlákna se svázala do svazků, které zpracovali přadláci. Předlo se dvěma způsoby. Zpočátku na vřetenu, kdy při celodenní práci mohl zručný přadlák upříst 3 – 4 vřetena nebo později na kolovratu, což bylo trochu efektivnější a přadlák nebo přadlena dokázali upříst 4 – 5 vřeten za den. Vřetena s upředenou přízí se opět třídila podle kvality a svazovala do tak zvaných štuk. Štuky se odváděly v rámci povinnosti vrchnosti nebo se přebytky prodávaly na trhu. Zde se ještě kromě kvality příze dělila na přízi bělenou, která byla dražší a nebělenou, která byla levnější.

Upředenou přízi kupoval a zpracovával na plátno cech pláteníků neboli tkalců. Plátno, které vyrobily tkalci bylo surové a potřebovalo další zpracování a úpravy. Plátno se dále zjemňovalo, bělilo, barvilo a mandlovalo. Způsob úprava plátna záležel opět na jeho kvalitě. Kvalitnější kusy plátna jen s menšími vadami byla barvena na modro nebo na červeno. Kvalitní plátno bez výrobních vad se bílilo a mandlovalo.

Konec nadějnému rozvoji tkalcovství na lanškrounském panství učinila Třicetiletá válka. Panství bylo velni zdevastované a vypleněné. Spousta přadláků a tkalců byla přinucena se živit jinak. A trvalo téměř celé 17. století než se panství opět vzpamatovalo a vrátilo se ke své tradiční výrobě plátna. (5)

„V druhé polovině 17. století se začala ve městě pomalu rozšiřovat plátenická výroba. Plátenictví se stalo spíše městským řemeslem a na lanškrounském panství došlo k dělbě práce mezi venkovskými obyvateli a městskými cechy. Předení lnu zůstávalo zaměstnáním venkovského lidu. Městští řemeslníci kupovali od něho přízi buď na trhu, nebo ji museli kupovat od těch, kteří obcházeli vesnice a přízi skoupili, i když to bylo zakázáno. Sběrači příze se stali určitou specifickou profesí, označovanou v písemnostech lanškrounského panství „Garnsammler““ (5, s. 9)

Od 2. poloviny 17 století se setkáváme v habsburské monarchii a s tím samozřejmě i v našich zemích s tak zvaným merkantilismem, což je podpora rozšiřování průmyslové výroby. Přestože vláda absolutistické monarchie podporovala rozvoj manufaktur,

na lanškrounském panství nedošlo ze strany vrchnosti k žádnému pokusu o vytvoření plátenické manufaktury. Až za vlády Marie Terezie dochází k výraznému zvratu ve vývoji plátenictví na lanškrounsku. Bylo vydáno několik nových cechovních patentů a artikulí, cechy v Ústí a České Třebové se vykoupily ze závislosti na lanškrounském panství, a to umožnilo volnější prodej příze ve městech a větší rozvoj lnářské výroby v Ústí. Kvalita příze i plátna se stále zlepšovala. Se zvýšením této kvality vyvstala možnost expedovat výrobky i mimo panství. Příze se vyvážela převážně na sever Čech (Trutnov, Hostinné) a plátno se začalo expedovat hlavně na Moravu. Plátno však bylo stále surové – nebílené. Vybělené plátno by mělo větší šance na prodej i mimo hranice monarchie. Tato skutečnost však tkalce nijak nemotivovala, protože stát, který pod vládou Marie Terezie budoval stále větší a mocnější armádu měl obrovskou spotřebu plátna na výrobu ošacení pro vojsko a stávající kvalita plátna byla pro vojenské účely naprosto postačující.

V druhé polovině 18. století dohází v Českých zemích k rozvoji manufakturní výroby. Jejich velkým propagátorem a zakladatelem byl na svých panstvích František Lotrinský. I kníže Lichtnštejn- soudobý majitel lanškrounského panství - se o tyto manufaktury zajímal. Postavení a vliv cechů však vzniku textilní manufaktury stále brání.

V tomto období dochází k rozdělení kraje na tzv. oblasti zemědělské a textilní. Je to doba rozvoje plátenictví na lanškrounsku, které bylo součástí rozsáhlé textilní oblasti sahající až k Poličce. Vytvoření plátenické oblasti mělo pro Ústí velký význam. Přestože zde přetrvává stále ještě rozptýlená domácí výroba, stává se Ústí významným tkalcovským centrem. Na počátku devadesátých let 18. století bylo odhadováno, že v kraji se živilo textilní výrobou kolem 2/3 obyvatelstva. Počet tkalců začíná výrazně převyšovat počet přadláků (přadlen) jejichž životní podmínky byly velmi špatné. Kvalita jejich příze značně kolísala a výdělky tak byly nevalné. Ženy uměly výborně ručně příst na vřetenu i na kolovratu. Ne všechny však uměly upříst stejnou nit.

Roku 1795 se poddanské město Ústí stalo svobodným. O rok později se tkalci vykoupili jednorázovou finanční částkou ze závislosti na vrchnosti a zrušení této závislosti vytvořilo významnou podmínku k dalšímu rozmachu tkalcovství ve městě.(5)

Postup zpracování lnu na přízi:

- vytrhávání i s kořínky
- sušení v budkách - oddělí se stonky, semena a plevy
- třídění stonků podle tloušťky
- rosení (máčení) stonků
- praní
- sušení - na slunci nebo v sušárně
- mēdlení na mēdlici, trdlení na trdlici, lámání na lamače
- potěrání na potěračce - odpad: pazdeří
- vochlování - oddělení hrubých vláken (koudel) - koudel se dále češe pro oddělení cuků, čistá koudel se přede na přízi koudelovou
- krášlení vláken - struhování, naklepávání, vyváření v louhu
- předení - strojní nebo ruční
- výsledkem je lněná příze (22)

5.2 Bavlnářství

„V 19. století začalo nové období nejen v dějinách města, ale i textilní výrobě, které přineslo mnohé změny a převratné události.

Konec 18. a počátek 19. století představuje v Českých zemích vstup do průmyslové revoluce. Od roku 1820 se v Čechách stalo nejdůležitějším oborem textilního průmyslu bavlnářství.“ (5, s. 19, 24)

Zpracování lnu a výroba plátna zůstává v 1. polovině 19. století v jakémisi útlumu a na nízké úrovni. V podstatě se dále nevyvíjí a její význam se zmenšuje. Na trhu se objevuje stále ve větší míře nová zahraniční surovina – bavlna.

„Bavlnářství bylo nezávislé na domácí surovině a tím odpoutávalo měšťanského výrobce od šlechtického majitele panství a umožňovalo snadnější podnikání.

Bavlna se z počátku předla a tkala většinou po domácku. Obliba cajku, což byla bavlněná obleková nebo šatová tkanina, jednobarevná, proužkovaná nebo kostkovaná, napodobující

vlněnou látku rychle stoupala, poněvadž to byla látka laciná.“ (5, s. 25)

Obr. 10. Ručně tkaný kanafas z konce 19. století (5)

Tkaní na ručním domácím stavu nebylo nijak jednoduchou záležitostí. Před začátkem tkaní bylo nezbytné provést spoustu úkonů. Bylo nezbytné propočítat kolik nití musí být v osnově aby látka měla určitou šířku a hustotu a také jak musí být osnova dlouhá. Příze se musela převinout na cívky a protáhnout celým stavem. Počet cívek závisel na vzoru, který měl být tkán. Obyčejně se tkalo se dvanácti až čtyřiaadvaceti cívkami.

Nebylo lehké sedět za stavem a pracovat. Tkadlec musel zvládnout dělat každou rukou a každou nohou jiný úkon a to vše současně. Práce na stavu vyžadovala smysl pro rytmus ve tříčtvrtinovém taktu. Kdo toto zvládl, měl velkou naději utkat velmi kvalitní plátno. Ne každý toto však zvládl a tak se velmi často stávalo, že plátno mělo různou kvalitu. To si stále více žádalo přítomnost strojů v textilním průmyslu.

První stroj na vodní pohon si roku 1820 pořídil pro svou tkalcovskou dílnu mistr Antonín Jahoda. Byl to tzv. „raskoňk“ neboli žentour, kterým poháněl přadláci stroj. Na dlouhou dobu byl tento stroj jediným ve městě. Větší rozmach strojové výroby plátna a tím i rozvoj tovární výroby začal až ve 2. pol. 19. století.

Významnou událostí, která zasáhla do rozvoje textilního průmyslu v Ústí byla stavba železnice Olomouc – Praha. Ústeckým textilním řemeslníkům se tak naskytlo snazší a rychlejší spojení se světem. Látky z Ústí se tak dostaly bez jakýchkoliv větších problémů do Brna, Prahy, Vídně, Štýrského Hradce, Lince a dalších měst monarchie. (5)

5.2.1 Současnost

„I přes rozvoj tovární textilní výroby se v Ústí udrželo ruční tkaní až do poloviny 20. století. Asi na čtyřech stavech se tkaly ze zbytků, převážně zefírů, hadrové koberce, kterým se v Ústí říkalo „deky“. Později se využívaly zbytky různých druhů textilií, které se stříhaly na proužky 3-4 cm široké, sešívaly v jeden pruh a namotávaly na klubko. Jedno klubko o váze 1 kg bylo na 1 m koberce.

Z výrobců koberců ve 20. století připomínám Jana Brožka, pana Maixnera nebo pana Bednáře. Tito výrobci používaly na osnovu provázek, útek byly nastříhané zbytky látek.

Dalším výrobcem byl pan Škarka, který používal na osnovu i útek nastříhanou látku, výsledek byl vzor jakoby kostičkovaný. Ruční výroba koberců zanikla v Ústí v polovině 20. století.“ (5, s. 48)

S rozvojem textilního průmyslu vznikaly na Ústecku textilní školy a také výzkumné textilní ústavy. V Ústí a České Třebové fungují tyto ústavy a střední průmyslová škola textilní dodnes, na rozdíl od textilních podniků, které již svou výrobu ukončily. Posledním textilním podnikem, který v Ústí fungoval až do devadesátých let 20. stol. byla Perla a.s.

5.3 Zpracování konopí

Další prastarou plodinou, kterou člověk využíval a zpracovával již od nepanšti bylo konopí. Jako první se člověk naučil využívat jeho semena pro jejich skvělou nutriční hodnotu. Později se naučil zpracovávat rostlinu na vlákna, která byla velmi pevná a odolná. Tato vlákna se dala velmi dobře využít pro výrobu oděvů, sítí, plachet, ucpávek, provazů, lan a dokonce i papíru.

Jeden z našich současných pěstitelů a zpracovatelů konopí pan Jan Janovský s nadsázkou tvrdí, že – cituji- „nebyť konopí, neměli by japonští císaři ani svá obřadní roucha, Kolumbus by nedoplul do Ameriky a státní tiskárny by neměly na co tisknout bankovky.“ (23)

5.4 Zpracování hedvábí

5.4.1 Historie hedvábnického průmyslu

„Přestože hedvábnictví bylo v Číně známé více jak 2000 let před naším letopočtem, je z našeho hlediska nejmladším textilním odvětvím. Teprve po začátcích pěstování bource morušového v Itálii a jeho přenesení do českých zemí se začínají objevovat první manufaktury, zabývající se výrobou hedvábné příze i hedvábných tkanin. V této době šlo však o malá množství výroby určené především pro oblékání šlechty a zámožných měšťanů. Pro lid bylo hedvábí nedostupné.

Vývoj výroby hedvábí v Evropě byl značně bouřlivý, obzvláště v Rakousku a v Itálii. Pro rakouské hedvábníky byla italská konkurence velmi nebezpečná. Východiskem bylo umístění výroby do míst s levnou pracovní silou v tehdejších zemích Rakousko-Uherska. Nejvhodnějším prostorem pro podnikání byla severní Morava jednak pro nedostatek jiného průmyslu, ale také proto, že tyto oblasti byla osídleny především Němci.

Vídeňským podnikatelům – ale nejen jim – byla obchodní a živnostenská komora v Olomouci pro rozvoj hedvábnického průmyslu, tj. pro výstavbu nových závodů, navržena místa jako Rýmařov, Šumperk, Staré město, Vítkov, Moravská Chrástová a Moravská Třebová.“ (6, s. 5)

„V hedvábnické literatuře je o minulosti českého hedvábnictví relativně málo údajů. Stručný dějepis hedvábnický zpracoval a uveřejnil v Hospodářských novinách v roce 1865 František Špatný a na základě těchto údajů a dalších podkladů sestavil Dějiny hedvábnictví v Čechách B. Weinzettel, hospodářský správce ve výslužbě.

Podle těchto údajů bylo poprvé hedvábnictví do Čech zaváděno Albrechtem z Valdštejna na jeho panství v Jičíně. V letech 1627 až 1634 bylo v Jičíně a jeho okolí vysázeno značné množství moruší a pěstováním bource morušového i jeho spřádáním se zabýval velký počet dělníků, z nichž značná část byla přivezena z Itálie. Po smrti Albrechta z Valdštejna však hedvábnictví v Čechách zaniklo a bylo obnoveno až později za vlády Marie Terezie.“ (6, s. 11)

5.4.2 Umělá vlákna v hedvábnickém průmyslu

„Již od vzniku hedvábnického průmyslu v Evropě hledali výrobci hedvábných tkanin další

suroviny, které by jednak mohli nahradit pracně získávané a drahé přírodní hedvábí, ale i současně vytvářet možnosti pro rozšiřování a obohacování sortimentu hedvábných tkanin.

Vedle běžně používaných vlněných, bavlněných a v menším množství lněných přízí pro různé kombinace ve spojení s přírodním hedvábím, byly hledány cesty k výrobě umělých vláken chemickou cestou. Po mnoha pokusech byl nakonec tento vývoj úspěšný. Umělá vlákna se stala postupně rovnocenná s přírodním hedvábím, stala se nejen doplňkem této klasické suroviny, ale stále více vytlačovala přírodní hedvábí ze sortimentu v tehdejší době vyráběného.“ (6, s. 18)

„Historie vývoje umělých vláken sahá až do roku 1665, kdy Angličan Hook ve své knize vydané v Londýně, vyslovil myšlenku na zhotovení umělého vlákna, které by se podobalo vláknům přírodním. O 70 let později se k této myšlence vrátil znovu v roce 1734 francouzský učenec Krammer, který tak učinil na základě pozorování zapřádání housenky bource morušového. K nějakým pokusům však opět nedošlo, protože tehdejší znalosti, ani prostředky k tomu nestačily.

Přestože první pokusy vyrobit vlákno na bázi celulózy provedl v roce 1846 švýcarský chemik Schönbein a roku 1855 Andermatt, na něž navazovaly i pokusy Swana a Geparda z roku 1883, je za zakladatele průmyslové výroby umělého hedvábí považován francouzský hrabě Chardonnet, který si nechal výrobu umělého hedvábí patentovat.“ (6, s. 19)

„V ČSR se začalo s výrobou viskóзовého hedvábí až po I. světové válce. Prvou jeho výrobou se začala zabývat již v roce 1921 firma bratří Baderové v Moravské Chrastové. Výrobce však zřejmě podcenil problémy, které souvisely s výrobou viskóзовého hedvábí a proto parametry vyráběného vlákna byly velmi špatné. Projevily se problémy s tvrdostí hedvábí, špatného odsíření a dalšími nízkými kvalitními znaky včetně jeho nízké pevnosti. Výroba proto postupně upadala a v roce 1926 byla definitivně zastavena. Některé patenty a část strojů byly prodány do Japonska a další část firmě Baťa.“ (6, s. 20)

„Ve třicátých letech zanikly i další menší firmy, hlavně na Šumperku a nebyly již nikdy obnoveny. Firma bratří Baderové v Moravské Chrastové obnovila výrobu až těsně před II. světovou válkou.“ (6, s. 26)

„Vedle různých druhů umělého hedvábí se v hedvábnictví jako doplněk sortimentu

zpracovávají i jiná vlákna např. polypropylenová, polyetylenová, metaloplastická (kovová) nebo vlákna skleněná. Je jich využíváno pro některou speciální výrobu. Vlákna metaloplastická tvořila dlouhou dobu rozhodující efekt při výrobě brokátových tkanin. Větší uplatnění našla vlákna skleněná, jejichž spotřeba byla při výrobě technických tkanin značná. Výrobcem těchto vláken byl státní podnik VERTEX Litomyšl.“ (6, s. 24)

„Závody hedvábnického průmyslu byly v drtivé většině založeny během uplynulého století. Zakladateli těchto podniků byly většinou Němci nebo Židé s dostatečným zahraničním nebo vlastním kapitálem. Z českých podnikatelů lze uvést Josefa Jehničku v Chocni, pana Stránského v Dolní Dobrouči a Boleslava Martinů v Poličce.“ (6, s. 25)

„Významným centrem hedvábnického průmyslu v podorlickém kraji je bezesporu Moravská Třebová. Historie a výroba textilního zboží v Moravské Třebové a jejím okolí má stoletou tradici. Před počátky hedvábnické výroby a pozdějším vybudování závodů vyrábějících hedvábnické zboží, byla již několik století předtím rozhodující řemesla plátenická a soukenická. Dokumenty z roku 1365 a 1372, kdy bylo Moravské Třebové uděleno tzv. mílové právo, svědčí o důležitých řemeslech jako plátenictví a soukenictví, která byla vysoce vážená.

Mnohem později se o rozvoj textilního a na něj navazujícího hedvábnického průmyslu zasadily v Moravské Třebové hlavně dva významné rody Steinbrecherů a Reichtrů. Obzvláště rod Steinbrecherů byl značně podnikavý. Podle dalších údajů založili v roce 1828 tkalcovnu a barevnu umístěnou v nynější budově státního podniku Hedva. Šlo o první hedvábnickou tkalcovnu v českých zemích. Ta však později zanikla a firma Steinbrecher se zabývala pouze úpravou tkanin nakupovaných od tkalcovských firem.“ (6, s. 31)

„Vedle těchto hlavních center vznikali v průběhu let, desetiletí i staletí další menší i větší firmy a společnosti zabývající se výrobou a zpracováním umělého hedvábí např. v Zábřehu na Moravě (ATLAS), v Rýmařově (BROKÁT), v Sázavě (Tkalcovny hedvábí, Jan Janisch), v Lanškrouně (Karl Toma), ve Vítkově (Vítkovská tkalcovna hedvábí, Federman a.s.), v Králíkách nebo Letohradě. Celá řada těchto firem a podniků zanikla, jiné byla sloučeny, další přešly na jiný druh výroby a byly přejmenovány, ale mnohé historické budovy ve kterých to všechno začalo stojí a fungují dodnes.“ (6, s. 29)

5.5 Vamberecká krajka

5.5.1 Historie

Paličkovaná krajka a město Vamberk (Česká republika) patří neodmyslitelně k sobě. Kroniky dokládají, že krajkářství má na Vamberecku více než čtyřsetletou tradici.

Zruční výrobci paličkované krajky byli v 17. století roztroušeni v celém pásmu Orlických hor, zejména pak na Vamberecku. Archivní prameny se o vamberecké krajce zmiňují poprvé v roce 1642, ale počátky sahají do doby mnohem starší. Polovina 17. století je připomínána především v souvislosti s Magdalenou Grambovou, belgickou šlechtičnou, která jako držitelka zdejšího panství přinesla s sebou belgické krajkové vzory a zavedla nový způsob paličkování na podušce (herduli). Svými organizačními a obchodními schopnostmi učinila z Vamberka evropské středisko krajkářské výroby.

Obr. 11 Herdule s paličkami (17)

Již od svých počátků našla krajka své uplatnění jako ozdoba oděvů, doplněk interiérů šlechtických i měšťanských sídel a kostelů. Časem nacházela uplatnění i mezi prostým lidem. Materiálem pro výrobu krajk bylo nejčastěji kopřivové, bavlněné a hedvábné vlákno, ale také zlatý a stříbrný dracoun. Od jednoduchých vzorů se přecházelo ke složitějším, které si krajkářky navzájem vyměňovaly a vymýšlely nové.

V druhé polovině 19. století zaznamenává krajkářství na Vamberecku výrazný vzestup. Z dovednosti a umění krajkářek vzniká výnosný obchod. Ve Vamberku není snad ani

jediný dům, kde by se nepaličkovalo.

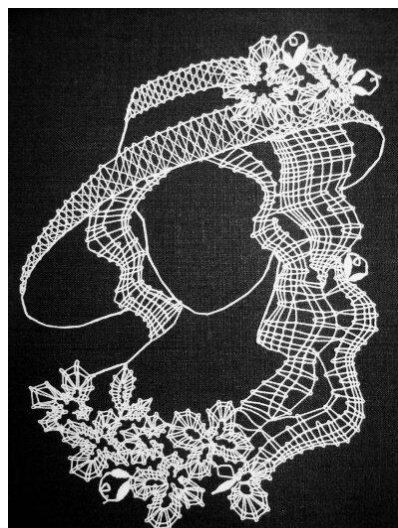
V druhé polovině dvacátého století dochází ke zprůmyslnění kraje, a tudíž paličkování krajek přestalo být jediným zdrojem obživy a začalo ubývat těch, kteří se tomuto krásnému řemeslu věnovali.

Po druhé světové válce došlo k založení uměleckého družstva. Datum založení, dnes světoznámého družstva Vamberecká krajka Vamberk, byl 11. květen 1946. Od samého začátku bylo jeho hlavním cílem navázat na lidovou tradici a spojit ji s moderní uměleckou tvorbou. Pokračovatelem družstva Vamberecká krajka Vamberk se v roce 2003 stala společnost Vamberecká krajka CZ s.r.o., která si dala za úkol přiblížit paličkovanou krajku modernímu 21. století a zútlunít domovy a interiéry přetechnizované civilizace.

Vamberecká krajka po celou svoji existenci spolupracuje s renomovanými umělci. Výsledkem této spolupráce byl grandiózní úspěch na světové výstavě EXPO Brusel v roce 1958 (zlatá a stříbrná medaile). Bylo to první poválečné ocenění vamberecké krajky ve světě. V roce 1967 se připojilo další vítězství na světové výstavě v Montrealu a další stovky ocenění.

V průběhu let se výrobní program neustále rozšiřoval. Započalo se s výrobou dámské společenské konfekce zdobené ručně paličkovanou krajkou. Dále s výrobou bytového textilu především stolních souprav s aplikací strojně paličkové krajky. I ručně paličkováná krajka doznala řady změn. Zachovala se původní technika výroby, ale podstatně se zvýšila možnost jejího uplatnění jak v oděvní tak i bytové kultuře.

Vždy byla vysoce hodnocena skutečnost, že krajkářské umění ve Vamberku neustrnulo na starých vzorech a tvarech, ale že je neustále živé a je schopno se přizpůsobit současnému vývoji. Z toho vyplývá, že novodobé krajkářství se bytostně přimyká k lidové tradici, dále se rozvíjí a přispívá tak k rovnováze mezi tradicí a moderní společenskou potřebou. Spolupráce s významnými umělci a proslulými návrháři je zárukou, že výrobky pravé vamberecké krajky označené ochrannou známkou ani po létech neztrácejí na ceně, ale naopak získávají na své historicko-umělecké hodnotě.

Obr. 12 Ukázka vamberecké dekorační krajky (24)

5.5.2 Současnost – zpracování a využití

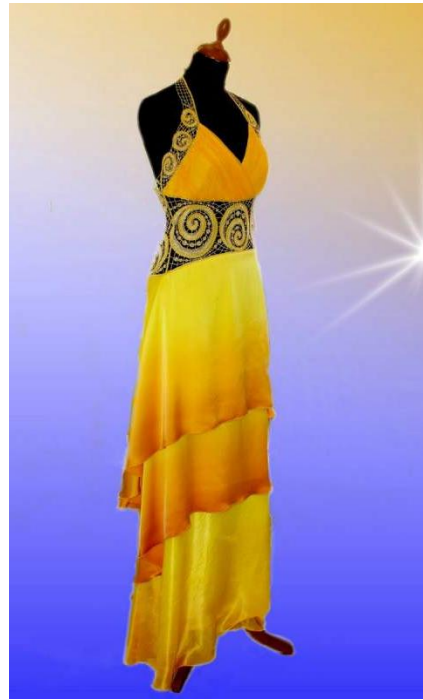
V současné době je Vamberecká krajka schopna přizpůsobit se potřebám zákazníka jak ve vzorech, které je možno vyvzorovat na objednávku, tak i rozmanitými velikostmi, zejména bytového a interiérového textilu, který se vyrábí jak v malosériové výrobě, tak na základě individuálních a jedinečných originálních návrhů. (24)

Šaty pro Taťánu Kuchařovou na EXPO 2010

Modely pro Taťánu Kuchařovou jsou dílem návrhářky Zuzany Štěpánkové a šily je zručné švadleny z Vamberecké krajky. Krajka byla zhotovena za 3 měsíce a pracovalo na ní 5 krajkářek. Většinu návrhů pro Šanghaj vytvořila návrhářka Lenka Kroulíková

Vamberecká krajka již v dubnu vyrobila a odeslala do Číny také šperky, brože a hedvábné šály s krajkou, které si objednala česká expozice v Šanghaji. Podstatná část výrobků z Vamberku bude součástí dárkové kolekce pro hosty a vzácné návštěvy českého pavilonu na EXPU. Krajkové šperky či krajky si ale budou moci koupit i běžní návštěvníci naší expozice. (24)

„Cena šatů je zhruba čtvrt milionu korun. Krajka je samozřejmě ručně paličkovaná a spotřebovalo se na ni téměř 2000 metrů hedvábných nití a zlatého dracounu,“ uvedla jednatelka společnosti Vamberecká krajka CZ Marie Stoklasová. (25)

Obr. 13 Šaty pro Taťánu Kuchařovou na světovou výstavu EXPO 2010 v čínské Šanghaji (24)

Kromě uměleckých krajkářek ve Vamberku pracují na ústecko-orlicku i další soukromé výtvarnice. Jednou z nich je například

- paní Hana Kozubová z Horního Třešňovce

narodila se v Opočně a vystudovala gymnázium v Dobrušce. V letech 1979 – 1982 absolvovala Střední odbornou umělecko-řemeslnou školu Školského ústavu umělecké výroby v Praze. Pracovala jako výtvarnice pro Družstvo umělecké výroby Vamberecká krajka Vamberk. Od roku 1993 – nezávislá výtvarnice. Spolupracuje s Městským muzeem v Lanškrouně, věnuje se zejména textilním technikám – tkané krajce, batikování. Jednotlivé techniky vzájemně kombinuje a společně s malbou vytváří plastické objekty. Účastnila se mnoha výstav doma i v zahraničí. (ČR – Dobruška, Vamberk, Lanškroun, Bystřec, Slavkov u Brna), (zahraničí – Slovensko, Belgie, Francie, Lucembursko, Španělsko, Portugalsko) (7)

- „paní Jitka von Lindern-Egermayer z Prahy (dříve Grimbertlaan-Belgie nebo Bystřec-ČR)

narodila se v Plzni, vystudovala Art College v Newcastel v Anglii – bytovou architekturu,

dále vystudovala Technische Institut voor Kunstambachten – Antverpy – Belgie – specializace – tkaní a paličkovaná krajka. Absolvovala též řadu krátkodobých kurzů specifických technik jako je flámská krajka, Idria, květinová krajka. Věnuje se různým textilním technikám – tkaní, batice, paličkované krajce, malování na hedvábí apod. V její tvorbě je velmi důležitá barva, a proto si často sama spřádá vlákna a barví je přírodními pigmenty. Navrhuje a realizuje své práce, učí a propaguje českou krajkou v cizině, organizuje výstavy a semináře. Vystavuje v Belgii, Itálii, Španělsku, Francii, Portugalsku, Holandsku, na Slovensku a samozřejmě v České Republice.

- Ing. Iva Vanžurová z Letohradu

narodila se v Brně, vystudovala Vysokou školu zemědělskou. Osvědčení v oboru paličkované krajky získala v letohradské pobočce Školského ústavu umělecké výroby Praha. Obor ruční krajkářka studovala na textilní škole ve Velkém Poříčí. Vytváří krajkou ve všech jejích druzích – od prostírání, přes oděvní doplňky a bižuterii až po krajkou obrazovou. Věnuje se krajkou na profesionální úrovni. Vystavuje převážně v ČR, své výrobky vystavovala též ve Švýcarsku. S keramičkou Lídou Kovářovou vytvářejí soubory užité keramiky a krajky a hledají další možnosti spojení těchto dvou řemesel ve volných kompozicích.“ (2, s. 9, 10)

5.6 Využití ve volném čase

Textil ve formě látek vyrobený z různých materiálů (len, vlna, bavlna, umělá vlákna ...) a další textilní materiály (krajky, stuhy, stříže, vlákna...) měly, mají a určitě i v budoucnu bude mít velmi bohaté využití. Hlavně v lidové tvořivosti má nezastupitelné místo. Lidé již od pradávna z dostupných materiálů vyráběli kromě samotného oblečení i různé dekorativní a užitkové předměty. Jednalo se například o různé dečky, ubrusy, přehozy, ale například také závěsná lůžka třeba pro malé děti nebo různé plachty na zakrývání či přenášení například trávy nebo sena, tzv. loktuše. Také první jednoduché hračky (panenky nebo koníci) byly z dostupných zbytků textilu. Výroba textilních hraček přetrvávala i do dnešních dnů a jsou stále oblíbené i mezi dnešními dětmi. V současnosti je velmi oblíbenou technikou zpracování textilu tak zvaný Patchwork. Tato technika našívání jednotlivých kousků látek na podkladový materiál je velmi stará. Dokonce se u ní obejdeme i bez šicího stroje. Z Patchworku lze vytvořit překrásné výrobky, např. deky, polštáře, tašky, vánoční ozdoby i nástěnné obrázky. Také textil je vhodným materiálem

pro využití v praktických činnostech. Kousky různých látek mohou děti využít při výrobě jednoduchých hraček, taštiček, obrázků nebo masek, kterými se mohou pochlubit na dětských maškarních karnevalech nebo při průvodu masopustních maškar.

6 Pletiva

6.1 Košíkářství na Žamberecku a Lanškrounsku

6.1.1 Historie

Košíkářství se stalo doménou západní části žamberecka a zčásti i lanškrounska, zejména v Herborticích a Tatenicích. Můžeme ho právem zařadit mezi nejstarší řemesla, která si člověk osvojil a začal je využívat téměř od samého počátku své existence. Proutí, které se nacházelo v okolní krajině, kterou obýval, mu posloužilo jako základní materiál pro různé výstupy, ohrady, zástěny nebo stříšky. Jednoduchou proutěnou rohož v kombinaci s blátem dokázal využít jako výplň k vytvoření primitivní stěny ve svém příbytku. Ploty a jednoduché ohrady vyplétal ze silnějších prutů a větví. Postupem času začal z proutí splétat jednoduché nádoby, které sloužily jako zásobnice na potraviny. (8)

„Postupně se košíkářství vyčlenilo jako samostatné řemeslo, které se zdokonalilo a také specializovalo. Košíkáři zhotovovali své výrobky nejen pro vlastní potřebu, ale především za účelem prodeje. Vyráběli košíky a koše různých tvarů a velikostí, nůše, ošatky, podnosy, rohože, květinové stolky, proutěný nábytek, stínidla stolních lamp, dekorační předměty a další proutěné zboží. Pletení z proutí patří mezi nejstarší techniky, které přetrvaly staletí a udržely se do dnešních časů vedle nejmodernějších průmyslových technologií.“ (8, s. 75)

6.1.2 Materiály používané v košíkářství

Nejčastějšími materiály ze kterých se košíkářské zboží vyrábělo a vyrábí je proutí, rákos, bambus a další. U nás bylo nejvhodnější a nejdostupnější pro košíkáře vrbové proutí. Vrbové pruty jsou dlouhé, tenké a rovné s jemnou dřevinou. Je známo 28 druhů vrb a dalších 36 křížených druhů vrb, které jsou k pletení nejvhodnější. (8)

6.1.3 Zpracování proutí

Proutí na výrobu košíků a jiných výrobků bylo možné získat na divoce rostoucích vrbách na březích řek a rybníků. Později se někteří košíkáři začali věnovat pěstování a šlechtění vrb ve větším měřítku a vznikly tak celé vrbové plantáže. Podle toho kde bylo proutí získáváno rozlišujeme proutí na nešlechtěné a šlechtěné. Košíkářské výrobky se zprvu

zpracovávaly hlavně v domácnostech jednoduchými výrobními technikami a byly určeny hlavně pro vlastní potřebu. Teprve postupem času se tyto techniky zdokonalovali a propracovávali až vzniklo samostatné košíkářské řemeslo. A tak se oddělila tradiční lidová výroba, která zpracovávala hlavně proutí zelené s kůrou a byla přizpůsobena potřebám trhu, od výroby řemeslné, která naopak zpracovávala proutí opracované (bílé loupané, vařené, načervenalé barvy a štípané pruty). (8)

Ke zpracování proutí a výrobě proutěného zboží potřeboval košíkář pouze několik jednoduchých nástrojů. Byl to ostrý a pevný nůž k ořezávání proutí, ocelové šídlo (dlouhé a kulaté) k propichování děr a k protahování a protlačování výpletového vlákna, stříhací kleště k zastříhování silnějších prutů. Dále pak rosošku, která je podobná dlátu a sloužila na štípaní prutů a nakonec tzv.hoblík, což byl ořezávač, na kterém se rozštěpené pruty ořezávaly na potřebnou tloušťku tak zvanou štěpinku. (9)

„Práce košíkáře se dělila na přípravnou práci a vlastní pletení. Mezi přípravné práce patřila sklizeň a příprava proutí k pletení. Proutí sklízeli v době zimního odpočinku, kdy míza nepracuje, nejlépe od konce října do konce února. Pruty si košíkář doma roztřídil, krátké použil k vypletení dna, delší k vyplétání stěny a nejdelší použil na obrubu, kterou pletení koše zakončil. V zimě sice pruty ztratily svoji pružnost, ale po namočení, dva týdny před použitím, nabyly opět pružnosti. Košíkáři si pomáhali také tím, že pruty napařovali ve vodě 37 – 43 °C teplé. Po celou hodinu je pak mohli pěkně loupat. Pruty se loupaly ručně nebo mechanicky, strojově. Při ručním loupání používali košíkáři skřipce či dřevěný nebo železný svěrák. Poté pruty sušili a bílili. Silnější pruty rozřezávali troj- až čtyřzubým trhačem na tři až čtyři štěpinky. Aby byly pruty všechny stejně silné, široké, sjednotili je „rovnačem“. „Rovnač“ měl dva ostré nože, které se v různé vzdálenosti, dle tloušťky materiálu daly upevnit. Proti jejich ostří se pruty protáhly a tak se přebytečná šířka odstranila.“ (9, s. 318)

K pletení se nejčastěji používaly pruty se zelenou kůrou. Dále pak pruty odkorněné, celé, rozštípané, ohoblované, nebo rozřezané na tenké proužky. Ze zeleného (neodkorněného) proutí pletli košíkáři především větší a objemnější výrobky. Jednalo se například o velké koše na ovoce, do chléva na krmení dobytka nebo na brambory. Také kukaně pro slepice, korby vozů nebo saní pletli z hrubšího zeleného proutí. Naopak z odkorněného proutí splétali jemnější předměty, které měly funkci praktickou, ale i dekorativní. Byly to

například košíky na chléb nebo jiné pečivo, na prádlo, košíky používané třeba na ovoce.

Z odkorněného proutí vyráběly také vyplety stoliček nebo korbiček pro dětské kočárky aj. Ze štípaného a hoblovaného proutí uměly splétat ty nejjemnější košíkářské výrobky, jako třeba různě velké ošatky, misky nebo také tašky či kufříky. (9)

Jak jsem již dříve uvedla, mělo košíkářství v podorlickém kraji velkou a dlouholetou tradici. Byly zde dokonce založeny dvě školy, které toto řemeslo vyučovaly. Jedna z nich byla v Žamberku a druhá v Dolní Čermné.

6.1.4 Košíkářská škola v Žamberku

„Byla otevřena 29. června 1885. Jmenovala se Státní učební dílna košíkářská v Žamberku. Tehdy sídlila naproti Sokolovně v domě Kowalských pod zámkem. Žáci pracovali s proutím, které se objednávalo ve střediscích košíkářství na Mělnicku nebo v Morkovicích na Moravě. Proutí, které přišlo v otýpkách, se nejdříve třídilo a namáčelo v nedaleké strouze nebo v bazénu ve sklepě domu, kde byla školní dílna i skladiště.

Chlapci ve třetím roce učení dokázali z proutí uplést košíky na šití, vyplést dětský kočárek, šikovnější dokázali vyplést proutěný nábytek, nebo vyrobit proutěný kufr. Ve škole se pracovalo nejen s vrbovým proutím, ale i s loupaným rákosem, který byl dodáván ve čtyřmetrové délce.

Obr. 15 Proutěný dětský kočárek (9)

V době hospodářské krize v 1. polovině 20. století zřídila v Nekoři za podpory okresního hejtmanství košíkářskou školu. Neměla právo udělit absolventům školy výuční list, ale jen osvědčení, proto také po několika letech zanikla.

V Nekoři také působila firma J. V. Šmok, která se zabývala výrobou proutěných kočárků, cestovních košů a kufrů.“ (9, s. 319)

6.1.5 Košíkářská škola v Dolní Čermné (1890 – 1909)

„Z iniciativy J. Bednáře z Roháče, rodáka z Dolní Čermné, školního inspektora a ředitele měšťanské školy v Místku, podalo v roce 1887 obecní zastupitelstvo žádost na ministerstvo vyučování a k obchodní živnostenské komoře o zřízení odborné košíkářské školy. vyučení. Materiál na výrobu košíků, téměř 8000 sazenic různých druhů ušlechtilé vrby košíkářské, byl vysázen přímo v obci. Vrby se pěstovaly na tzv. mízovištích, nebo tak zvaných vrbnicích. Vrby zde na některých místech rostou dodnes.“ (9, s. 320)

„Vyučování ve škole bylo zahájeno v září 1890. Vybavení školy a dílny bylo velice prosté. Pracovní pomůcky byly vyrobeny místními koláři. Na chod školy dohlíželo sedmičlenné kuratorium, které volilo obecní zastupitelstvo. Jeho úkolem bylo také obstarávat školní pomůcky, spravovat jmění a podávat zastupitelstvu výroční zprávu o chodu školy.

Do učení mohl být přijat chlapec, který dovršil 14 let a prokázal se propouštěcím vysvědčením z obecné školy. Vyráběly se košíky na ruku, hospodářské koše, malé proutěné stoličky, proutěné stolky, proutěné židle, koše na prádlo, proutěné nůše, koše na papíry, košatiny na dětské kočárky, košatiny na vozy nebo sáně, cestovní koše a ošatky na chléb.

V roce 1898 byly výrobky školy zastoupeny na výstavě ve Vídni a v roce 1903 na mezinárodní výstavě v Praze.

Ve dvouletém výučním cyklu se vyučilo ročně košíkářskému řemeslu 8 až 10 učňů, za 19 let trvání školy přibližně kolem 150 košíkářů. Košíkářská škola byla ministerstvem vyučování po devatenácti letech trvání v roce 1909 zrušena.“ (9, s. 320)

6.2 Další materiály využívané v košíkářství

6.2.1 Orobinec

„Tento druh se převážně používá k výrobě košíků a k vyplétání židlí. Dále se z něj vyrábějí úly, tašky, ošatky nebo řeznické kabely na maso. Má dlouhý jasně zelený stonek s chumlem malých hnědých květů na svém vrcholu. Jeho výška (120 - 300 cm) a barevné variace závisí na podmínkách. Nejlépe se mu daří v líně tekoucích řekách a potocích. Řeže se každý druhý červenec, a to co nejnižší u země. Sklizeň se provádí většinou broděním. Menší druhy se používají k výrobě jemnějšího pleteného zboží.

Po sklizni se orobinec nechá vyschnout. Poté je uskladněn na temném místě, aby se zachovala jeho barva. Před použitím se orobinec musí roztřídit na malý, střední a silný. Před samotným pletením se musí orobinec na několik minut ponořit do nádoby s vodou nebo postříkat hadicí. Jakmile je vlhký, musí se na chvíli zabalit, nejlépe přes noc, aby se stal ohebným a jemným.“ (10, s. 11, 12)

6.2.2 Sláma

„Sláma je další přírodní materiál, který se nyní využívá především k pletení proužků. Tyto slaměné proužky jsou následně sešívány dohromady a slouží k výrobě klobouků nebo lehkých košíků. Sklizeň slámy pro tuto výrobu je nutné provádět ručně, neboť kombajny slámu poškozují. Sláma se řeže těsně před dozráním nad prvním kolínkem. Poté se zbaví listů, roztřídí a sváže se do malých otepí a nechá vyschnout. Musí být skladována naplocho. Před použitím se sláma sváže do úhledné kytice a přelije vařící vodou. Takto připravenou slámu je nutné okamžitě zpracovat.“ (10, s. 12)

Dříve se sláma používala i k výrobě včelařských úlů a došků, které sloužily k pokrývání střech. Došky byly v minulosti hlavní krytinou na celém území naší země. Byly velmi lehké a dobře tepelně izolovaly. Pokud byly dobře udělané, jejich trvanlivost byla velká. Jednu nevýhodu však měly. Byly velmi hořlavé. Došky byly dlouhé 50 – 70 cm a přivazovaly se na střechu k latím. V některých krajích naší země se sláma používala také k vnitřnímu zateplení stěn. Velkou výhodou bylo, že na výrobu došků se dala použít jakoukoliv obilná sláma. Záleželo hlavně na délce hladké části stébla mezi klasem a prvním kolínkem. (11)

6.3 Současnost

„Profesionální výroba předmětů ze slámy je v současnosti minimální. Věnuje se jí jen několik jedinců. Má to své opodstatněné důvody. Jedná se o výrobu ruční, kterou nelze mechanizovat, proto je ve srovnání s ostatní soudobou výrobou velmi drahá. Většina užitkových předmětů, které se v minulosti zhotovovala ze slámy, ztratila v současném životní stylu své opodstatnění nebo byla nahrazena výrobky z jiných materiálů. Velmi problematické je získání většího množství materiálu. Současná technologie sklizně obilí nenechává slámu celou, ruční kosení větších ploch je nákladné a slámu jako základní surovinu neúměrně zdražuje. Z těchto příčin se zhotovování slaměných výrobků nyní omezuje hlavně na zájmovou tvorbu. Z jednotlivých stébel slámy jsou vyráběny především drobné předměty, které nejsou tak náročné na množství potřebného materiálu – jsou to hlavně slaměné vánoční ozdoby a řetězy na stromky. Využit se dají také listy kukuřice. Kukuřičné šustí jsou obaly klasu, z kterých se vyrábí známé figurky, ale využít lze i listy.“ (11, s. 81)

V současnosti se na lanškrounsku věnuje pletení ze slámy

- „paní Iva Knápková z Horních Heřmaní

narodila se v Horních Heřmanicích a má zemědělské vzdělání. V současné době s manželem provozuje biofarmu. Tvoří z přírodních materiálů (sláma, seno, rákos) figurální dekorace – betlémy. Jedna z jejich figurálních kompozic byla i na výstavě českých bioproduktů ve Frankfurtu nad Mohanem.“ (2, s. 13)

„Ručně pletené výrobky z proutí jsou na našem trhu zastoupeny ve větší míře než výrobky ze slám. Mají však již spíše funkci dekorativní než užitkovou, i když například ratanový nábytek je stále velmi oblíbený. Také různé pletené koše, truhly nebo stojany na květiny mají v současných domácnostech své místo a v kombinaci s moderním nábytkem tvoří dokonale harmonické celky. Výrobky ze slámy a dalších přírodních pletiv mají tu úžasnou vlastnost, že svou jednoduchostí a prostými tvary dokáží navodit příjemný pocit tepla a útulnosti. Dnes je v oblibě převážně košíkářské zboží z loupaného (odkorněného) proutí, které je různě dobarvováno různými mořidly a lazurami pro zvýraznění vzhledu. Pro pletení jemnějších výrobků je velmi oblíbený dobře ohebný a lehce zpracovatelný pedík.

Dnes pokračuje v české košíkářské tradici už jen několik podniků. Jedním z nich je podnik v Morkovicích. Dosud je svými košíkářskými výrobky známá oblast Suchdola nad Lužnicí a ve Veselí nad Lužnicí je košíkářské družstvo Jipro. I přes možnost volného podnikání a vývozu výrobků především na německý trh košíkářská výroba moc neprosperuje. Řemeslu se věnují spíše malé podniky rodinného typu nebo jednotlivci.“ (12, s. 22)

6.3.1 Využití ve volném čase

Lidé, kteří se dnes ke košíkářství vrací, považují tuto činnost spíše za výplň volného času a dobrý relax. I když vyprodukují určité množství proutěného zboží, které pak prodávají, jejich cílem není žít se touto profesí, ale hlavně se bavit a relaxovat, objevovat nové možnosti proutí i své. Styl každého takového košíkáře je osobitý a v podstatě originální.

Výrobky ze surového (neodkorněného) proutí jsou bohužel na trhu méně běžné, ale ne nedosažitelné. Je hezké, že se z košíkářského umění dochovala jedna lidová tradice, kterou stále zvládá velké množství mužů i chlapců a ochotně ji předávají dále svým mladším kamarádům, synům nebo vnukům. Touto pěknou tradicí je pletení velikonoční pomlázky. V mnohých krajích (hlavně na Moravě) toto umění dovedli k naprosté dokonalosti. Dokáží pomlázku uplést i z více než dvanácti proutků, s překrásně vyplétanou a modelovanou rukojetí. V pletení velikonočních pomlázek se dokonce konají různé soutěže na nichž mohou soutěžící předvést své umění. Je hezké, že tato tradice zůstává stále živá.

V hodinách praktické výuky lze proutí použít jako vhodný materiál pro výrobu dekorativních předmětů. Oblíbené jsou dekorace velikonoční a nejen ty. Proutí se dá využít po celý rok. V kombinaci s různými suchými nebo i umělými květy se děti mohou pokusit vytvořit dekorace jarní i letní. Pro podzimní ozdoby jsou vhodné různé doplňky ze sušeného ovoce nebo třeba vystřižené z textilu. Proutí v kombinaci s těmito doplňky je kouzelné.

7 Sklo

7.1 Historie

Sklo je dalším přírodním materiálem, respektive materiálem vzniklým z přírodních surovin, který provází člověka již od nepanšti. První zmínky o skle a jeho používání jsou staré přes 5000 let.

Sklářství na pomezí Čech a Moravy patřilo mezi významná, bohužel dnes již zaniklá řemesla. Nalezené archeologické vykopávky a historické dokumenty svědčí o veliké zručnosti, dovednosti, umu a estetickém cítění starých sklářských mistrů. O historii a vývoji, ale také zániku podorlických skláren, o jejich produkci a významu pro tehdejší hospodářství ví širší veřejnost jen málo.

Působnost více než třiceti sklářských hutí v Orlických horách, které se zde vyvíjely zhruba od 14. až do počátku 20. století můžeme rozdělit do šesti center (sklářských okruhů), z nichž každé se rozvíjelo zcela samostatně, i když ne izolovaně. Prvním takovým centrem bychom mohli označit tzv. deštenský okruh. Sem spadaly hutě - Deštná v Orlických horách, Jedlová, Stará huť, Anenská huť. Do druhého okruhu nazývaného jako kačerovský, spadaly hutě - Kačerov a Kunčina Ves. Kunštátský okruh je třetím sklářským centrem s hutěmi v Kunštátu, Bedřichově, Zelence a Černé Vodě. Čtvrtý rokytnický okruh zahrnoval hutě Neratov, Horní, Střední a Dolní Rokytnici a huť v Říčkách. V pátém mladkovském okruhu byly sklářské hutě Mladkov, Těchonín, Celné, Jamné, Lichkov, Orličky a Čenkovice. Do posledního, šestého centra, tzv. červenovodského okruhu patřily hutě Mlýnice, Mlýnický Dvůr, Bílá voda a Moravský Karlov.

Historie sklářství v podorlickém regionu na pomezí Čech a Moravy je bezesporu neoddelitelnou součástí historie celého sklářství. Je zřejmé, že mladkovský a červenovodský sklářský okruh přispěly alespoň malou troškou k světové proslulosti českého sklářství, už svojí existencí, zkušeností a tradicí. (13)

7.2 Co je sklo

Základními surovinami, ze kterých se běžné sklo vyrábí jsou písek, soda (uhličitan sodný), potaš (uhličitan draselný) a vápenec. V žáru tavící pece živeného kvalitním bukovým dřevem a za pomoci šikovných lidských rukou vznikalo v Orlických horách sklo vysoké kvality.(13)

7.2.1 Sklářská pec

Na konci 17. a počátku 18. století zdokonalením tzv. „německé pece“, zejména o centrální rošt, vznikla pec „česká“. Zavedení roštu po celé délce tavící pece umožňoval otop pomocí velkých polen, „šejků“, volně spalovaných v proudu vzduchu. Spalování dřeva bylo rovnoměrnější, dokonalejší a především hospodárnější. Při použití roštu klesla spotřeba dřeva o celou polovinu. Při přímém otopu bez roštu na utavení jednoho kg skloviny bylo potřeba 8,5 kg dřeva, s roštem jen 4 kg.

Česká sklářská pec představovala dvojici pecí, tavící a chladící. Tavící pec měla podélné topeniště s roštem ze širokých žáruvzdorných pískovcových desek. Nad roštem byl oválný tavící prostor, do kterého šlehaly plameny. Na pískovcových deskách stálo 4 - 8 pánví do průměru 80 cm. Na těchto deskách byl postaven i věnec, který byl pak uzavřen klenbou vydušanou ze žáruvzdorného jílu. Prostor na pánve měl velikost přibližně 4 x 3,5 m. v čelní stěně byl otvor pro výměnu pánví. Na zadní stěnu tavící pece navazovala pomocná pec a sušárna dříví. Pomocná pec byla otápěna z hlavní pece spojovacím otvorem (Vadloch). Sloužila zejména k chlazení skleněných výrobků v keramických hrncích. Na ni navazovala sušárna dříví vyhřívaná horkými spalinami z pomocné pece.

Samotná tavba skla trvala až 26 hodin. Pracovní doba sklářů byla rozdělena na čtyři směny za týden. Spotřeba dřeva byla velká. Při 8 pánvích o obsahu přibližně 200 kg skloviny představovala spotřeba dřeva na peci českého typu zhruba 6 400 kg. V peci se nepřetržitě topilo a tavelo od 6 do 12 měsíců. Této době se říkalo „kampaň“ (hic). (13, s15)

7.2.2 Práce u pece

U pece pracovalo vždy několik skupin. To záleželo na počtu tavících pánví, které pec měla. U každé pánve byla jedna skupina, tu tvořil mistr a dva až tři pomocníci. Kvalita jejich práce závisela na jejich dokonalé souhře. Práci zahajoval tzv. baňkař, která nabral

první dávku sklovina na sklářskou píšťalu. Krátce ji opracuje a vyfoukne základní baňku. Pak přichází další sklář, který na základní baňku nabaluje další vrstvu skloviny, dále ji vyfukuje a tvaruje pomocí jednoduchých dřevěných nástrojů zvaných svalák a vařecha. Tento proces se opakuje i několikrát za sebou podle toho jak má vypadat konečný výrobek. Píšťala se musí stále rovnoměrně otáčet., aby stěny výrobku byly všude stejně silné. (14)

Pro tvarování výrobků se též používaly různé formy. Byly a jsou dodnes vyráběné z kvalitního bukového nebo hrušňového dřeva. Forma byla vydlabaná nebo vysoustružená podle přesné šablony a dává výrobku konečný tvar. Hotový výrobek se z píšťaly odklepne po krátkém ochlazení jejího dolního konce. Tomuto oddělení od píšťaly se říká opukávání. Tovaryš nazývaný „odnášik“ pak výrobek na kovovém dvojzubci umístil do chladicí pece, kde zůstane až do úplného zchladnutí. (14)

V 17. až 19. století se tavící pec českého typu používala nejen v Orlických horách a na pomezí Čech a Moravy, ale téměř v celé Evropě. Její vznik a vývoj spolu se zavedením nových sklářských surovin je považován za první stupeň vzniku kvalitní draselnovápenaté skloviny pojmenované jako český křišťál. V Orlických horách na bývalém kolowratském panství, v lokalitě zvané Glaswiese (Na Cikánce) se taval tzv. kolowratský křišťál. Pro svoje vynikající kvality byl distribuován pro potřeby samotného rodu Kolowratů a příbuzensky zpřízněného rodu Schwarzenberků. (13)

7.2.3 Sklářské hutě

„Ze všech šesti zmíněných sklářských okruhů měli mladkovský a červenovodský stěžejní význam. Sklářská výroba se zde rozvíjela snad už od poloviny 14. století (1348-1419), s určitostí od 15. století až do poloviny 17. století (1480-1650)

- Sklářská huť v Mladkově (poč. 16. stol. – 1. pol. 16. stol.)

Existenci a působnost sklárny v Mladkově dokládá písemná zpráva, která pochází z roku 1548. Potvrzuje, že už za působení Mikuláše z Bubna (majitele panství) huť pracovala a který ji prokazatelně provozoval. Bohužel se dochovalo jen velmi málo písemných pramenů podle kterých by bylo možné určit přesnější vznik i zánik mladkovské hutě. Podle různých nalezených indicií byla její lokalita utčena poblíž bývalé tvrže.

- Sklárna v Těchoníně (před r. 1539 – pol. 16. stol.)

Její existence je doložena záznamem svědeckých výpovědí, které zaznamenal v roce 1548 Matěj ze Šonova, komorník desek zemských. Ze svědecké výpovědi sklářského mistra Jakuba z Těchonína vyplývá, že huť v Mladkově i v Těchoníně mohla po určitý čas pracovat současně. Těchonínská sklárna stála pravděpodobně severně od kostela poblíž potoka.

- Sklárna v Celném (16. stol.)

O její existenci se dochovalo jen velmi málo průkazných archiválií. Tím že se podařilo lokalizovat sklárnu v Těchoníně bylo možné potvrdit i existenci sklárny v Celném, a to na základě (bohužel nedatovaného) kyšperského urbáře, který se zmiňuje o tom, že sklárna pracovala v lesích na kyšperském statku nad Těchonínem a Celným. Její přesná lokalizace však zatím chybí.“ (13, s. 25,26,27)

- Sklárna v Lichkově (poč. 16. stol. – 1. pol. 17. stol.)

Působila zde v několika etapách. První zmínka o sklárně pochází z roku 1568 kdy dochází k rozpadu žampašského panství. Druhá zmínka je z roku 1569, byla součástí prodávaného majetku Jana Buriana Žampacha a tímto prodejem i s okolními pozemky přešla do majetku kralického panství. Třetí období její existence je datováno rokem 1577, kdy přichází nový majitel kralického panství Zdeněk z Valdštejna. Sklárna definitivně zaniká rokem 1636 v důsledku morové katastrofy.

- Sklárna v Jamném, Orličkách a Čenkovicích

V kronice obce Jamné byly objeveny dvě překvapivé informace. Jedna informuje o existenci skláren v Jamném, Orličkách a Čenkovicích. Druhá se zmiňuje o brusírně skla v Orličkách. (13)

Do červenovodského sklářského okruhu patří zaniklé sklárny:

- Mlýnice – zde byla lokalita sklárny objevena na pravém břehu potoka Březné, druhá sklárna se podle dostupných materiálů nacházela u lesního potoka Dobrá studna na Bukové hoře v místech dnešní lesní hospody (Bergschenke).

- Bílá Voda – jedno umístění hutě bylo nalezeno v blízkosti „kamenného mlýny“ se slunečními hodinami, druhé pak nad objektem bývalé dědičné rychty blízko silnice směrem na Červenou Vodu.
- Mlýnický Dvůr – zde stával hut' nedaleko Schürerova zámečku.
- Moravský Karlov – lokalita zaniklé sklárny se nachází na louce u cesty, která prochází středem obce směrem od kostela do Bílé Vody. Zde byly nalezeny zbytky skloviny a nístějového skla, tak jako v ostatních zmíněných lokalitách.

V červenovodském sklářském okruhu působily tři sklářští mistři ze slavného rodu Schürerů. Již v roce 1562 zahájil Georg Schürer sklářskou činnost v Mlýnici. V roce 1590 převzal jeho živnost syn Dominik a po něm v letech 1629 – 1650 vnuk Georg. Největšího rozmachu a prosperity ve sklářském oboru dosáhl Dominik Schürer. Roku 1592 byl povýšen do šlechtického stavu s přídomkem von Waldheim, vykoupil se z poddanství a stal se svobodným sklářským mistrem. Po jeho smrti kolem roku 1630 začala sklářská výroba upadat až sklárna přibližně v roce 1650 zanikla úplně. Po smrti Dominikova syna Georga, který byl posledním z rodu Schürerů, v podstatě skončilo sklářství i v celém červenovodském okruhu. Jako jediná vzpomínka na zašlou slávu sklářského rodu Schürerů zbylo v Mlýnickém Dvoře a v Červené Vodě šest pískovcových náhrobků členů rodiny Schürerů a zpusťlý šlechtický zámeček, který postavil Dominik Schürer. (13)

7.2.4 Co se vyrábělo

„Z české produkce kolem poloviny 15. století byla slavným dějepisce Aeneasem Piccolominim vysoce oceňována malovaná okna. Dochovaných památek takových oken nemáme však tolik jako např. v Německu nebo ve Francii. Velkolepá malovaná gotická okna s lomenými oblouky odlehčovala a oživovala strohou gotickou architekturou. Barevná okna zaplavovala prostor neskutečným zářivým světlem.

Z dutého skla jsou nejstarší dochované české poháry z 1. pol. 15. století. Mají vysoký, štíhlý, trochu nepřesný tvar a jsou celé posázené drobnými pupíky. Byly v oblibě také velké objemné sklenice válcovitého tvaru zvané „humpeny – vítací číše“, bývaly velmi bohatě zdobené i hladké. Vyráběly se také žertovné sklenice zdobené různými kroužky a plastickými vzory nebo se zvířecími motivy. Oblíbené byly také poháry ve tvaru boty,

medvěda nebo tzv. svatební pohár ve tvaru ženy držící nad hlavou pohárek – ženich pil ze sukně figurky a nevěsta současně z kalíšku, který se dal naklonit. Labužníci, kteří si dobré víno rádi vychutnali měli v oblibě číše nazývané „řínamy“. Jsou z nazelenalého skla, mají vysokou kuželovitou, projmutou nohu, vroubkovanou i s pupíky a půlvejčitou kupu. Je zajímavé, že tento tvar číši se dochoval až do dnešní doby a je stále oblíbený.“ (14, s. 87,88,91,93)

7.2.5 Lidové umění

„Sklo není svou výrobou lidovým materiálem, který může opracovávat jeden řemeslník, jako například keramik, tkadlec, křeččí, obuvník. Proto k největšímu uplatnění lidové tvořivosti došlo nejprve v malbě emaily a o něco později k zcela plošnému, jen matovému řezání, „ručování“. Džbány, sklenice, holby, a velice oblíbené čtyřboké lahvičky na rosolku zvané „prysky“ byly zdobené květy, listy, ptáčky, srdíčky či figurami muže a ženy nebo vojáka, zjednodušeně malovanými, tak jak dovolovala zručnost a fantazie lidových malířů.“ (14, s. 107)

7.3 Současnost

- „Andrea a Petr Staškovi z Lanškrouna

jsou mladí skláři, kteří se od konce 90. let věnují výrobě ohýbaného a spékaného, čirého i barevného tabulového skla, tzv. fusingu. Tato technika je známá již od starověku. Bohužel byla zapomenuta a po dlouhá staletí nepoužívána. O její znovuobjevení se zasadil americký sklář Louis Comfort Tiffany. Manželé Staškovi absolvovali různé odborné semináře u nás i v zahraničí. Můžeme říci, že navázali na tradici sklářských hutí na pomezí Čech a Moravy, v Orlických horách. Andrea působí také jako pedagog výtvarné výchovy na místní ZUŠ J. Pravečka a spoustu nápadů přenáší i na své žáky při realizaci zajímavých projektů, které spolu s kolegyněmi předkládají na přehlídkách - Bienále - ke shlédnutí široké veřejnosti.

Jejich zatavené pískované sklo zdobí vitráže oken kaple, která se nachází v lanškrounském penzionu a také vyplnilo obětní stůl v kostele sv. Václava. Svou tvorbou jsou zastoupeni ve sbírkách městského muzea.

Vystavují v galeriích v Blansku, Humpolci, Českém Krumlově, Letovicích, zámku Linhartovy, Olomouci, Brně, Prachaticích a mnoha dalších. Účastní se také sklářského výstavního veletrhu Glasstec v Düseldorfu.

Vytvářejí nápadité, většinou abstraktní obrazy s motivy krajiny, rostlinné a živočišné říše, lidských postav a vesmírných galaxií. V jejich dílech nacházíme i sakrální náměty. Můžeme říci, že jejich tvorba je tematicky rozmanitá. Typickým znakem jejich výtvarných děl je vhodně zvolená barevnost, využití faktoru světla, vyjadřování se geometrickými tvary, jednoduchost až znakovost. Sklo kombinují se dřevem, kovem i kamenem. Jistě také zaujmou jejich paravány, stoly a další objekty atraktivního vzhledu. Nezapomínají ani na vánoční ozdoby, plastiky andělů, Tří králů a dekorativních mís.“ (28)

7.3.1 Využití ve volném čase

Sklo jako materiál pro praktické činnosti není příliš vhodný. Je zde velké riziko úrazu. Ale i přesto se dají s žáky zdobit různé skleničky nebo láhve a vyrábět z nich třeba zahradní svícny nebo vázičky. Skleněné korálky jsou také velmi oblíbené a daleko vhodnější a bezpečnější. Dají se z nich vytvářet různé náramky, náhrdelníky, zvířátka nebo třeba mozaiky. To opět záleží na fantazii a dovednosti žáka. Další trochu složitější a pracnější technikou je vitráž, při které lze využít různá barevná sklíčka a vytvořit tak překrásné dekorativní předměty.- např. obrázky, různé závěsy a kazety.

8 Kov

8.1 Historie

„S kovy se v přírodě člověk setkával od nepaměti. Volně nacházel jak kovy „nebeské“ v podobě meteorického železa, tak „pozemské“ v jejich čisté přírodní podobě.. Ryzí zlato a stříbro našly záhy uplatnění při výrobě šperku a vznikaly tak zárodky zlatnictví a klenotnictví. Kromě drahých kovů byly ve starověku známy obecné kovy, jako např. měď, cín, olovo, rtuť, zinek a železo.

Velkým obohacením hmotné kultury bylo poznání, že kovy lze z minerálních látek hutnicky připravovat. K použití tak byla, kromě čisté přírodní mědi, měď vyredukovaná z rud. Bylo nezbytné naučit se vyhledávat ložiska surovin a najít nové způsoby jejich získávání, tj. jejich těžby.

S tavbou kovů se otevřely možnosti jejich míšení a tím získávání kovů nových, tj. jejich slitin, s výrazně odlišnými vlastnostmi, než měly původní složky.

Byly to fyzikálně-mechanické vlastnosti, jako např. pevnost, tvrdost, houževnatost, odolnost mechanickým nárazům a teplotám, které člověk u kovů a jejich slitin ocenil nejdříve. Ty se s úspěchem uplatnily při konstruování a zhotovování nástrojů, nářadí, zbraní a dalších předmětů, přičemž železo se dlouhá staletí stalo nejvýznamnějším konstrukčním materiálem. Kovy se totiž dají tvářet, tepelně zpracovávat, lze je třískově obrábět a jsou vesměs vhodné k odlévání a tím, jako první z materiálů, využitelné v sériové a hromadné výrobě.“ (15, s. 20)

8.2 Železo

8.2.1 Ryzí železo (Fe)

„Je chemicky čistý, měkký, kujný, lesklý, bílý kov. Ve sloučeninách je po kyslíku, křemíku a hliníku nejrozšířenější prvkem v zemské kůře. Používá se jen k zvláštním účelům a jeho příprava je značně obtížná.

8.2.2 Technické železo

Je slitina železa s uhlíkem a dalšími prvky, která má vlastnosti vhodné pro technické použití. Doplnkové prvky, zejména uhlík, mění podstatně vlastnosti čistého železa. Podle obsahu uhlíku se technická železa rozdělují na železa kujná a nekujná. Ke kujným železům patří čisté železo a ocel. Mezi nekujná železa se řadí šedé, bílé a speciální surové železo, což jsou produkty vysoké pece. Přetavením slévárenského šedého surového železa s dalšími přísadami vzniká tvárná, šedá litina.

8.2.3 Ocel

Ocel je slitina železa s uhlíkem, doprovodnými prvky – manganem, křemíkem, sírou, fosforem či mědí, které se dostaly do oceli při výrobě, a popř. dalšími přísadovými, úmyslně přidanými prvky, např. chromem, niklem. Vyrábí se většinou zkujňováním surového železa, vyrobeného ve vysoké peci, což je v podstatě odstraňování příměsí surového železa, zejména uhlíku, ale také manganu, křemíku aj., oksyličováním.

Podle chemického složení se oceli dělí na oceli uhlíkové a na oceli slitinové neboli legované. Podle způsobu výroby se pak dělí na ocel ke tváření, to je ocel, která je po odlití tvářena kováním nebo válcováním, a ocel na odlitky, která se zpracovává na požadovaný tvar odléváním.“ (15, s. 185)

8.3 Původ a význam tradičního označení

„Staří kováři dobře znali rozdíl mezi železem chudým na uhlík a tvrdší ocelí. Kalitelná ocel měla vždy vyšší cenu, byla méně dostupná a měla výrazně odlišné vlastnosti. Kovář je dovedl rozeznat různými způsoby bez použití přístrojů. Např. rozlišením jasnosti zvuku a délky dozvuku po úderu kladiva do volně zavěšeného kusu materiálu. Dále podle záběru při zkušebním pilování povrchu materiálu, porovnáním optických změn při zkušebních ohybech, z tvaru, uspořádání a barvy jisker při zkušebním obrušování nebo podle zrnitosti lomu zkoušeného materiálu. Svářkové železo, které kováři až do počátku novověku používali, bylo díky způsobu výroby velmi nestejnorodé, takže jeho správný výběr měl pro kováře zásadní význam.

Slovo železo je původu praslovanského, zatímco původ slova ocel je odvozován

z latinských výrazů pro ostří a ostrý. Tradiční označení „železo“ je dnes užíváno pro měkké druhy konstrukčních ocelí s nízkým obsahem uhlíku, které nejsou kalitelné.“(15, s. 186)

8.3.1 Kovářství slovanské

„Slovanské kovářství bylo již v 8. a 9. století velmi vyspělé a jeho úroveň byla srovnatelná s úrovní okolních zemí. V 9. až 12. století dosáhlo na našem území vrcholu. Železo mělo velký význam a bylo velmi ceněné. První zpracovávané polotovary měly tvar bochníkovité hroudy nebo plackovitého disku. U nás byly nejčastější železné sekerovité hřivny. Později ve středověku byly polotovary převážně prutové a tyčové. Kováři z Velké Moravy velmi dobře ovládali cementaci břitů seker, nožů, nůžek a kladiv. Výrobky, které vyrobili dále upravovali kalením a novým ohřevem popouštěli. V 10. až 12. století již mistrně ovládali navařování vysokouhlíkatých ocelí s měkkým nízkouhlíkatým železem. Meče zvládli vykovat i méně zdatní řemeslníci. Orné nářadí bylo jednoduché, srpy a kosy však byly vyráběné podobně jako nože i navařováním ocelových břitů.

Sekyry a nože byly nejdůležitějšími pracovními nástroji středověku. Vyrábělo se několik typů seker - s nauhličeným ostřím, přehýbané s ocelovým klínem, s navařovaným břitem nebo složitě skládané. Nože byly cementované, celoocelové nebo svářené z oceli a železa.“ (15, s. 25)

8.3.2 Co se vyrábělo

Jak již bylo zmíněno, kov byl používán od prvopočátků lidské existence a byl také hojně využíván i v každém uměleckém slohu. Jeho využití se v průběhu staletí měnilo.

Románské období bylo jednoduché, zaměřené především na předměty běžné potřeby – nože, nůžky, zemědělské náčiní – oradla, kosy, srpy, motyky, lopaty a rýče či nářadí pro řemeslníky a také zbraně. Velký význam měli kováři vyrábějící koňské podkovy. Kov se hodně používal při stavbách církevních budov – jednalo se o dveře, dveřní závěsy, mříže chórových zábradlí, dále pak drobnější doplňky jako kříže, svícny nebo schránky na liturgické předměty. Kromě železa byl zpracováván také bronz. Se znalostí zpracování bronzu nabylo na významu nabylo zejména zvonářství.

Gotika, která nastoupila v první polovině 12. století, s sebou vedle účelnosti kovových

výrobků přináší i velký důraz na estetickou stránku. V dílnách tehdejších kovářů byly vyráběny mříže, dveřní kování, petlice, klepadla, lustry, zámky a klíče nebo truhlice. Typickým ozdobným prvkem gotiky byla šiška hustě stočená z několika tyčí, dále voluta zakončená čtvercovým listem nebo často používaný motiv trojlísté lilie, také vinného listu, břechťanu a jetele. V období gotiky se od původního kovářského řemesla začaly oddělovat příbuzné obory, jako např. zámečníci, puškaři, zbrojíři či klempíři. Významnou složkou kovovýroby bylo kovolitectví. Z bronzu byly zhotovovány svícny, hmoždíře, nádoby, relikviáře, sochy a pečetní razidla.

Renesance s sebou v 15. století přinesla značný rozkvět uměleckého kovářství a zámečnictví. Stavby budované v tomto období byly zaměřeny více na potřeby člověka samotného než pro služby bohu. Typickým dekorativním prvkem se staly hustě vinuté osmy navzájem provlékané a neodmyslitelnou součástí dobových mříží byly voluty, které často byly zakončeny hlavou, listem nebo šiškou. K dozdobení renesančních detailů se často používalo zlacení, dále technika leptu, rýhování a vkládání jiných kovů, tzv. taušírování.

Baroko bylo obdobím, kdy umělecké kovářství dosáhlo v českých zemích svého rozkvětu (pol. 17. století). Výrobky byly mimořádně propracované a vyznačovaly se svou zdobností, plastickým zpracováním – objevují se štíty, monogramy, šlechtické erby apod.

Rokoko přineslo krátkodobou degradaci propracovaného barokního slohu. Řád a symetrie se pomalu vytrácela. Většina výrobků postrádá původní ochrannou funkci a měla vážné technické nedostatky. Dílny se uchýlily k výrobě drobnějších užitkových a dekoračních předmětů. Ústředním motivem rokoka se stal motiv mušle, tzv. rokaj, který dal jméno celému slohu. Výplně mříží byly naprosto přeplněny ornamentálními ozdobami, připevněnými na složitě pokroucených plochých nebo čtvercových tyčích. Již takto přezdobené výrobky byly ještě ve velké míře zlaceny. Také nástup manufaktur znamenal pro umělecké kováře značný úpadek.

Klasicismus, který k nám přišel v poslední třetině 18. století z Francie, byl reakcí na přebujelý barokní a rokokový sloh. Bohužel rozvoj průmyslu se nadále podílil na úpadku rukodělné práce. Způsob tvarování kovaného železa odporuje jeho přirozeným vlastnostem a původní povrch kovu je úmyslně zakrýván vrstvou barvy. Uplatnění nachází také litina.

Romantismus přichází přibližně v polovině 19. století s tzv. vlnou romantického myšlení, která vystřídala střídmy klasicismus. Architektonická tvorba se vrací k dávno zaniklým slohům, především k slohu románskému a gotickému a později i renesanci. Úpadek kovářského řemesla, patrný již z předešlé etapy, se díky rozmachu průmyslu a vědních oborů ještě více prohloubil. Práce kovářů byla nahrazována odlitky. Továrny vyráběly ve velkém tzv. „umělecké“ předměty, jejich umělecká hodnota byla však nízká.

Secese přináší na sklonku 19. století větší zájem o umělecká řemesla. Historickou příležitost dostalo i kovářství, které tuto šanci náležitě využilo. Ruční zpracování železa si opět získalo úctu. Secesní ornamenty jsou osobité a nezaměnitelné. Vychází především ze stylizace rostlinných motivů. Mezi oblíbené motivy patřily lekníny, rákosí, vavřínové a kaštanové listy, jmelí apod. V secesním kovářství se plně využívaly moderní technologie, které se citlivě prolínaly s tradičními způsoby zpracování oceli. Velký význam měl nepochybně i vznik uměleckých škol.

V pozdější době se již široká slohová jednota neuplatnila. Postupně ustoupila individuálním stylům a módním vlnám. Ve zpracování kovů se stále více prosazovaly nové materiály, jako např. hliník nebo různé druhy slitin kovů a kombinace různých materiálů, jako např. kovů se dřevem, kamenem, keramikou, sklem i různými plasty. Vedle technologií ručního kování se stále více uplatňovaly moderní technologie strojního obrábění a tváření či svařování. (15)

8.4 Současnost

„Dnešní kovářství se pohybuje převážně na umělecké úrovni, protože výrobu pracovních nástrojů a předmětů denní potřeby jako jsou např. nože, nůžky, sekery, hřebíky aj. převzala průmyslová výroba. Za umělecké kováře působící v našem kraji bych chtěla jmenovat

- pana Františka Bečku z České Třebové

narodil se v Ústí nad Orlicí a pracuje jako umělecký kovář v České Třebové. Vytváří návrhy k dílům, které realizuje. Zhotovuje mříže, kříže, vývěsní štíty, lustry, zábradlí, repliky historických zbraní pro muzea, svícny, šperky, renovuje hrobky. Pro město Ústí nad Orlicí zhotovil mimo jiné plastiku Ježíše Krista v životní velikosti, která je součástí

Křížové cesty na Andělův Chlum a fontánu. Jeho kovářská díla najdeme po celém okrese Ústí nad Orlicí – v kostelech v Libchavách, Sopotnici, Černovíru, Letohradě, České Třebové, Jamném a dalších obcích a městech u nás i v cizině. Na lanškrounském náměstí můžeme vidět vývěsní štít zhotovený pro lékárnu U milosrdného samaritána a pro restauraci Pod radnicí. Účastní se pravidelně kovářských přehlídek na hradě Helfštýně. Své výrobky vystavuje doma i v zahraničí. Věnuje se také kamenosochařství a malování obrazů. O jeho práci se připravuje dokumentární pořad pro Českou televizi.“ (2, s. 27)

8.4.1 Využití ve volném čase

Kov jako materiál využitelný ve volném čase je vhodný pro zkušenější kutily. Pro žáky by bylo nejvhodnější zpracování kovu ve formě drátků nebo kovových fólií. Tyto materiály jsou lehce dostupné a snadno se tvarují. Ze slabších kovových fólií lze vystříhnou např. jednoduché krabičky, které mohou sloužit jako pokladničky nebo šperkovnice. Dalším oblíbeným materiálem je drát, z něhož se dají jednouchým ohýbáním vyrobit např. zápichy ke květině, hlavolamy, jednoduché šperky; velmi populární je obdrátkování kamínků, skleněných perel nebo hrnečků, které mají dekorativní funkci.

9 Dřevo

9.1 Historie

9.1.1 Význam dřeva

Dřevo hluboce oslovovalo člověka v každé době.

„Na území Čech, Moravy a Slezska nenajdeme významnější a užívanější suroviny než je dřevo, které tak hluboce zasáhlo a ovlivnilo život člověka. Nejen ho oslovilo, ale přímo formovalo jeho charakter a duši. Na druhé straně to byl člověk, který zpětně dal dřevu smysl i jeho tvář. Přinucen těžkými životními podmínkami, obklopen hlubokými a nepropustnými lesy se postupně seznamoval s jeho podstatou a vynikajícími vlastnostmi, které zušlechtil a využil ke své potřebě. Srostl s ním, dal mu formu, duši i nový život, vyjádřil v něm svoje potřeby i představy.

Už v pravěku se v tlupách oddělili jednotlivci, kteří dovedli životně důležité činnosti provádět lépe než ostatní. Dokázali zručněji štípat pazourek, lépe vyrábět nádobí, nářadí, zbraně, zpracovávat a využívat kámen, hlínu či dřevo.

Dřevo bylo pro člověka běžné odedávna. Posloužilo mu jako nářadí k dobývání živobytí, otop k udržení ohně pro obranu života, ale i pro kultovní cíle. Člověk nejdříve prosekal stezky a stezičky, později cesty a celé mýtiny, větve spálil a do jejich popela zasel semen. Z kmenů postavil sruby k bydlení a hospodářská stavení. Ze dřeva se naučil zhotovovat předměty, které mu postupně usnadňovaly a vylepšovaly bydlení, kultivovaly jeho stolování, přinášely pohodlí při spánku a nakonec pomohly vytvořit i ekonomické a kulturní vztahy k jiným lidem. Některá řemesla jsou tak stará jako sám organizovaný život společnosti.“ (9, s.34)

9.1.2 Dobývání a zpracování dřeva

„Tuto práci zastávali tak zvaní „dřevaři“(nebo také drvaři, dřevorubci či drvoseci). Pracovali v lese a kácely stromy. Drvoštěpové byly v minulosti specialisté, kteří štípaly dřevěné špalky na polena. Dřevařské řemeslo patří k nejstarším kvalifikovaným činnostem člověka.

Pracovní nářadí prvních neolitických dřevařů bylo velmi prosté. Kamennou sekerou

nejdříve sekaly jen samovolně spadlé kmeny, sekaly spadlé větve a upravovali je pro stavbu podzemních chýší, ohrad a pro udržení ohně.

S poznáním kovu se zdokonalily i pracovní nástroje a dřevorubci tak byli schopni pokácet více stromů, jejich dřevo využít na stavbu dokonalejších příbytků, vozů, člunů nebo domácího vybavení. Tím, že dokázal vyrubat i pařezy, získal větší plochu pro svá obydlí i pole, která hnožil úrodným popelem po spálených pařezech a větvích. Kultura jeho života se rázem zlepšila.

Kácení stromů a získávání dřeva v lese byla vždy těžká a namáhavá práce. Mnoho dřevařů při ní tragicky zahynulo. S vývojem nářadí a mechanizace se práce v lese alespoň trochu usnadnila. Od svého prvopočátku se však řídila svými pravidly, návody i recepturami, které si dřevaři předávali po celá staletí z generace na generaci.

Těžba dřeva se prováděla hlavně v zimě, protože stromy byly v zimním spánku a dřevo velmi kvalitní. V zimě se často věnovali dřevařině i zemědělci, kteří v tomto období nepracovali na poli. Dřevařští mistři, přestože používali jen jednoduché pracovní nářadí, dokázali porazit a nasměrovat pád velikého stromu s přesností na centimetry. Stačilo jim k tomu nevelké naříznutí kmene ve správném směru, přesné odseknutí do tvaru klínu a z protilehlé strany kmen podříznout.

Pokáceným kmenům se říkalo „haluze“ a ti kteří se starali o jejich stahování z lesa k lépe dostupným místům jako byly lesní cesty nebo řeky se říkalo „haluzáci“. Ti, kteří zpracovávali osekane větve (byly to převážně ženy) byly označovány jako „roštovou“, protože vytvářely otepi roští, které se využívaly k topení. Mužům dobývajícím pařezy se říkalo „kohatníci“.

Ke svozu dřeva se v zimě používaly saně. V Orlických horách to byly známé „rohačky“. Jejich název pochází od dlouhých mírně zahnutých rohů v čele saní, které sloužily k řízení a tahání saní. Dřevo se na saních sváželo ve skupinách, aby si dřevaři navzájem pomohli. I tak docházelo k častým úrazům, někdy i smrtelným, protože uřídit plně naložené saně (2 m³) bylo velmi obtížné a vyžadovalo mnoho zkušeností a zručnosti. Dřevo se sváželo po vybraných a upravených sjezdových cestách, které končili u místa skládky. Odtud se dřevo přemísťovalo dále buďto povozy nebo se plavilo po řekách a potocích, hlavně z jara, když bylo dost vody.“ (17, s. 47,49)

9.1.3 Dřevařské profese

Po vytěžení dřeva v lese, jeho stažení z těžko dostupných míst, svezení nebo splavení na skládky přichází na řadu další zpracování dřeva. Jedním z takových míst byly pily.

- **Pilaři – prknáři**

Kmeny stromů se od pradávná vozily na pilu, kde se z nich řezala prkna. Na prvních pilách se prkna řezala ručně s velkou námahou pouze za pomoci ruční pily a seker. Na pilách pomáhali nádeníci, kterým se říkalo „tálníci“. Později se začalo využívat hnací síly vody nejen k mletí obilí, ale i k řezání dřeva. Byly to tzv. vodní pily. Vodní pila byla velká poháněná vodním kolem a zasazená do svislého rámu. Měla jen jeden řezací list, proto při každém průchodu kmenem uřízla jen jedno prkno. Teprve se vznikem rámové pily s více listy bylo možné rozřezat kmen na více prken najednou. Vodní pily se objevily teprve až ve vrcholném středověku. V podorlickém kraji se stavěli hlavně na horských potocích. Voda musela být přiváděna ke kolu ve správném množství pod určitým spádem. Tento přívod mohl regulovat pilař pomocí stavidla a páky, které byly kromě kola také součástí pily. I přes tuto jednoduchou mechanizaci byla práce pilaře velmi namáhavá a zdlouhavá. Proto pila běžela téměř nepřetržitě celých 24 hodin. Vzhledem k tomu, že stromy mají kruhový průřez a směrem vzhůru se zužují, byla i přes veškerou mechanizaci výtěžnost velmi malá. Proto dřevo na výrobu dlouhých trámů, které se používaly na krovky museli být opracovávány i nadále ručně. (17)

- **Tesaři**

„Tesaři s použitím sekery a pily prokázali svoje mistrovství nejen při opracovávání kmenů na dlouhé trámy, ale i při budování cest a mostů. Také při stavbě kostelíků, příbytků a výrobě hrubého nábytku. Tesařskou práci nacházíme na hradištích, na pozdějších knížecích dvorech, ve vznikajících městech i vesnicích. S rostoucími požadavky feudálních dvorů, hradů i měst se tesařská práce postupně rozvíjela a zkvalitňovala, zároveň se specializovalo a zkvalitňovalo i jejich nářadí.

Tesaři jsou představitelé nejstaršího dřevařského řemesla. Zároveň mnozí z nich významně zastupují stavební umělce. Pod jejich rukama se často zrodila nádherná výtvarná stavební díla. Zručně opracovávali dřevo, ze kterého stavěli sruby, zvonice, mlýny, mosty, dělali krovky, prkenné lomenice, často zdobené řezbami. Bylo-li třeba, roubili celé domy,

chalupy, z trámů hotovili rozmanité objekty, ale i mohutné praky na kamenné koule a další dřevěné objekty. Tesaři dělali též podlahy, dřevěné schody a zedníkům lešení.“ (17, s. 74)

- **Bednáři – bečváři**

I bednářské řemeslo patří historicky mezi naše nejstarší řemesla, zpracovávající a využívající dřevo. Posupně s rozvojem vinařství a pivovarnictví zaznamenalo bednářské řemeslo vývoj a následnou specializaci. Vedle bednářů se začali uplatňovat jako samostatní řemeslníci například pinteři, bečkáři a bečváři. Bečvář vyráběl bečvy, sudy a kádě z tvrdého dřeva („černého“ tzv. sudoviny). Bednář vyráběl běžné dřevěné nádoby, jarmareční a kuchyňské zboží, štoudve, vany, štanlíky, škopky (z „bílého“ měkkého - borového a smrkového dřeva).

V polovině 18. století pracovali tři bednáři v Králikách a ve stejném období i jeden bednář v Dolní Orlici. V roce 1836 působili čtyři bednáři v Mladkově.

Po celých Orlických horách i podorlickém kraji bečváři i bednáři vyráběli také soudečky na kopt, jenž se zde hojně vyráběl. (17)

- **Koptaři**

Koptařství bylo jedním z řemesel, které také souviselo s dřevařstvím. Koptaři vyráběli kopt, což byly v podstatě saze vzniklé neúplným spalováním smolného dřeva, černého či hnědého uhlí a dalších surovin za omezeného přístupu vzduchu. Kopt sloužil na výrobu černé barvy. Byl mastný, lesklý, plaval na vodě a nedal se v ní rozpustit. Z jemnějšího a dražšího koptu se vyráběla např. tiskařská barva a tuš. Střediskem výroby koptu v podorlickém kraji byl Kunštát. Koptaři svůj produkt rozváželi až do vzdálenosti 15 mil (asi 30 km). (17)

- **Šindeláři**

„Po doškové slaměné krytině ovládl střechy všech dřevěných staveb ručně štípaný šindel. Jím pokrývali naši předkové nejen obytné a hospodářské budovy, ale i kaple a kostely. Z šindelů zhotovovali různé přístřešky, včelíny, zvonice, kostely, studny, vrata do dvorů, domů i hřbitovů. Šindelová střecha se udržela v nezměněné podobě po staletí až do dnešního dne. Šindelová krytina svojí jemností, křehkostí a přirozenou krásou, svojí ladností a estetickým souladem rezonuje s okolní krajinou. Dodnes pohladí svým vzhledem

a posazením v krajině moderně laděného a formovaného člověka jednadvacátého století. Šindel se používal nejen na krytí střech, ale také na obkládání celých stěn a štítů na návětrných stranách.

Šindel se vyráběl ručně nebo strojově, technikou štípání nebo řezání. Štípaný šindel byl kvalitnější. Měl hladší povrch, póry dřeva nabyly přeřezány. Štípal se ze smrkových nebo jedlových špalků, vytínal se ve směru poloměru. Měl trojúhelníkovitý tvar o šířce 8 – 13 cm, délce 60 cm a tloušťce 1,5 cm na širší straně. Na protilehlé byl seříznut do ostří. Plocha se opracovávala pořizem a na širší straně byla speciálním hoblíkem vyhoblována drážka.

Šindel měl a stále má v horské a podhorské oblasti vyloženě ochranný význam proti nepříznivým povětrnostním podmínkám. Často se jeho účel mění také ve zdobený prvek.“ (17, s. 81)

Truhláři, stolaři a ostatní

„Truhláři a stolaři tvořili už v minulosti nejpočetnější specializovanou skupinu řemeslníků, kteří zpracovávali a využívali dřevo. Ve starých písemnostech se tyto dva pojmy často používají a střídají bez jakékoli specifikace, takže jejich rozlišení je velmi obtížné. Je nutno poznamenat, že obě profese se často zaměňovaly a rozdíl se stíraly. Stávalo se, že stolaři i truhláři vystupovali pospolu ještě s bednáři a koláři v jednom společném cechu. V pořadí významu a vzniku však jako první vystupovali stolaři před truhláři. Vzhledem k tomu, že po dlouhou předchozí dobu jejich práci zastal tesař, který byl jejich předchůdcem a stále ještě jejich práci aspoň částečně vykovával, ještě toto rozlišení komplikoval. Stolaři byli předchůdci truhlářů, kteří se postupně v důsledku zvýšené náročnosti výrobků specializovali a zcela osamostatnili. Svoji existenci obhájili až do současnosti.

Zpočátku stolaři dělali především stoly s dalšími kusy nábytku, truhláři zhotovovali truhly a postupně také rozšiřovali sortiment výrobků používaných v domě. Do tohoto dlouhodobého a složitého procesu specializace zasahují další výrobci. Malé truhlice vyráběli truhličníci, výrobou postelí se zabývali postelníci nebo lůžkaři. Existovali také stolečníci (také stoličníci), kteří vyráběli především židle, stolice a stoličky. Pokladníci vyráběli pokladnice, vyčlenili se také výrobci dětských kolébek, kolebečníci. Dalšími

specialisty byli lištaři (také lištěři i lištýři), kteří v pokojích vykládali - „táflovali“ zdi a stropy. Mezi specialisty lze také připojit varhaníky. Stolaři, zejména na venkově, často opravovali, nebo zcela nově stavěli varhany.

Stolaře chápeme jako předchůdce truhlářů. Stůl se bral za jejich nosný výrobek. Stolaři se objevovali i na venkově, přestože zde ještě vždy převládala služba tesařů, která byla ve srovnání s výrobky stolařů a truhlářů drsnější, hrubší.

Truhlářství se rozvinulo s výstavbou zejména chrámů, kostelů a kaplí už v období od 12. do 14. století. Truhlářské řemeslo se oddělilo od tesařského přibližně před čtyřmi staletími. Umělečtí truhláři byli často jakýmsi „dvorními truhláři“. Po mnoho let, někdy i celý život pracovali v jednom zámku či klášteře. Na zámcích vyráběli kromě bohatě zdobeného nábytku intarzované (vykládané) podlahy a kazetové stropy. V kostelech vytvářeli bohatě zdobené oltáře, zpovědnice, skříně do sakristií, kostelní lavice, vrata, dveře. Do kostelních interiérů zhotovovali také krásné „pulpity“ - stoly se zešikmenou deskou. Součástí uměleckého truhlářství je také zdobené kování truhel a almar.

Skříně se začaly používat teprve ve středověku. Už v této době se truhlář snažil, aby jeho výrobky i nejprostší kusy domovního nábytku měly nějaké příkrasy a pěkný vzhled.“ (17, s. 85)

- **Vařečkáři, lžičníci**

V horním konci v travnatém svahu na náměstí v Jablonném nad Orlicí upoutá pozornost sympatická, nápaditá dřevěná plastika. Tvoří ji rozměrná dřevěná lžice s dřevěným korytem. Je to nádherná obrovská pohyblivá hračka. Dešťová voda, která postupně naplní koryto, vtéká do korpusu lžice. Jakmile se naplní, svoji vahou uvede lžici do pohybu a voda se sama vylíje. Tato obrovská dřevěná lžice je moderně pojatou kašnou, jejím autorem je Ing. Architekt Petr Fuchs, který má nemalou zásluhu na zvelebení a zachování svérázného koloritu jádra města. Samotnou sochu vyrobil Pavel Novák z Jablonného. Současně je symbolem a zdůrazněním, že Jablonné n. Orlicí bylo a stále je centrem dřevozpracujícího průmyslu, výroby dřevěného nádobí a nábytku. Ve městě i spádových obcích (Jamné, Mistovice, Studené, Petrovice), byly dílny na výrobu beden, hrábí, smetákových holí, kartáčů a dalšího.

V Jablonném působí od roku 1951 výrobní družstvo Dřevotvar Jablonné n Orlicí, které

navázalo na domácí i řemeslnou výrobu různých vařeček, kverlaček, lžic, kruhadel a dalších potřeb pro domácnost. Základ tvořily truhlářské dílny s výrobou nábytku. V druhé polovině 50. let byly funkční provozovny v Jablonném, Lichkově, Mladkově, Mistovicích, Studeném, Líšnici, Dlouhoňovicích a Žamberku. Později přibýly v Hlásce, Kunvaldu a Orlickém Záhoří. (17)

- **Sirkaři**

Výroba sirek je výrobou výjimečnou a specifickou. Objev první nebezpečné sirky, která se postupně vyvinula v bezpečnou zápalku, právem patří k nejvýznamnějším vynálezům 19. století. Stačí si jen připomenou přetrvávající primitivní pravěký způsob zažehávání ohně křesáním a to ještě v době používání páry a motorů.

První praktické škrtačí sirky vynalezl nespíše britský chemik Johan Walker teprve v roce 1827.

Sirkařské řemeslo v Kyšperku (dnešním Letohradě) je doloženo k roku 1835. Zaměstnání „sirkař“ je zaznamenáno o tři roky dříve, než je uváděn začátek výroby sirek v Sušici. Výrobou sirek v Kyšperku a okolí se živilo několik set lidí. Roku 1842 zde byla založena první privilegovaná sirkárna v Čechách, patřila Josefu Šedivému. Denní produkce sirkárny byla 350 bedniček, ve kterých bylo vždy 100ks sirek. Výroba skončila po požáru roku 1862. (17)

- **Hračkaři a loutkáři**

Hračka je milým společníkem, který nás provází od nejtělejšího dětství a lidstvo od počátků jeho existence. Výroba hraček patří mezi umělecká řemesla, jejichž výrobky se velikostí, formou i provedením liší od jiných řemesel. Hračky jsou obvykle vytvořeny v malých rozměrech. Jsou přizpůsobeny dětské psychologii a chápání. Děti si nepřejí dokonalé výtvořiny v realistickém provedení, vyhovuje jim naznačení, poskytující možnost dostatečné fantazie. Hračky se řídí zcela jinými estetickými zákony, mají výjimečné postavení. Těší se všeobecné oblibě dětí. Snad každý z nás v dětství měl svoji hračku a zažil radost z darované hračky. Již v nejstarších dobách si člověk vyráběl figurky z hlíny a ze dřeva. Jsou doloženy už z doby paleolitu, tedy ze starší doby kamenné, 1 milion - 8000 let před našim letopočtem.

Náměty hraček a jejich výtvarná forma se měnily s vývojem kultury a prostředí. Čím hlouběji sáhneme do minulosti, tím byly jednodušší. Námět hračky je určován také vůlí a zájmem dítěte. Hračky často představují různé lidské postavy a jejich činnost, dále zvířátka, ptáčky, miniatury předmětů každodenního života, dětský nábytek, kolébky, různé trakárky, kolečka, vozíky, panenky, houpací koně, koloběžky, dřevěná šlapací kola i auta, které dítě obklopují. Další skupinu hraček tvoří různé větrné a vodní mlýnky s věčně pohyblivými figurkami. Zvláštním typem jsou také hračky duté, které se dají otevírat a zároveň slouží pro uschování jiných předmětů. Často mají tvar panenky nebo vajíčka. Jsou také figurky, které jsou zároveň foukacími nástroji, obyčejně ptáci, spojení s píšťalkou, do níž se fouká. Dalším typem jsou soubory barevných nebo jednobarevných špalíků různých tvarů, z nichž lze skládat různé stavebnice. Jde o bohatou škálu druhů hraček, odpovídající nekonečné fantazii a představě dětí.

Z historie výroby hraček

Hračky byly dlouhou dobu vyráběny jen lidově po domácku. Technologie výroby byla proto jednoduchá a prostá. Teprve později vznikla řemeslná výroba hraček, kdy se technika poněkud zdokonalila. Dřevo se zpracovávalo nožem, omalovávalo se, později se vyřezávalo z prkének nebo se soustružilo. Výrobou hraček se často zabývali truhláři, koláři, především řezbáři, soustružníci a další zpracovatelé dřeva. S nástupem tovární výroby dochází v 19. století k postupnému úpadku hračkářství. Na počátku 20. století se v důsledku tohoto negativního vývoje zakládají hračkářské školy, výrobní družstva, získávají se ke spolupráci výtvarní umělci s cílem obnovit lidové hračkářství a oživit jeho výrobu. V našem regionu můžeme sledovat tuto renesanční snahu oživení lidové hračky v malé osadě Jedlině, patřící ke Klášterci nad Orlicí. Pod vedením učitele Antonína Kavky se výroba jedlinských hraček úspěšně rozvinula, dokonce oslovila Evropu i Ameriku a zapsala se do historie českého hračkářství.

Hračky z Jedliny u Klášterce nad Orlicí

Jedlina u Klášterce nad Orlicí, středisko, které přispělo k renesanci českého hračkářství na přelomu dvou století.

Novou pracovní příležitost do Orlických hor přinesl mladý učitel Antonín Kavka, který nastoupil v roce 1919 na jednotřídní školu v Jedlině. Brzy poznal tvrdé životní podmínky svých žáků, jejich rodičů a celých rodin. Chtěl je zbavit úmorného pletení vlasových sítěk a obšívání knoflíků. Přál si zabezpečit dětem mnohem výnosnější práci, která by měla tvůrčí charakter a rozvíjela jejich fantazii a výtvarné nadání.

Ve školách byl tehdy zaveden nový předmět, ruční práce. V něm mohl nadaný a pokrokový učitel realizovat svoje představy. S dětmi začal vyrábět hračky přímo ve škole v rámci školní výuky. Brzy se mu podařilo získat ke spolupráci rodiče i prarodiče. Dospělí vyráběli polotovary, děti je doma nebo ve škole kompletovaly a zdobily.

Výrobky jedlinských dětí i dospělých lze rozdělit do čtyř základních okruhů. První zahrnoval výrobu chaloupek a stromů, z nich pak byla sestavována celá typická podorlická vesnička. Mezi stavbami nechyběl klášterecký kostelík a hospoda, jedlinská kaplička, petrovická fara, záchlumská zvonička, klášterská škola či jedlinský větrný mlýn. Druhý okruh tvořily figurky lidí a zvířátek, venkovských děveček a chasníků, slepiček, kuřátek a kohoutků. Třetí okruh prací zahrnoval drobné předměty nábytkové - kolébky, skříňky, poličky, stolky a židličky. Do čtvrtého okruhu patřily soustružené hračky užitkového a dekorativního charakteru, různé truhličky a lékárníčky. Jedlinské děti už tenkrát vyráběly vajíčko s překvapením.

Obr. Vajíčko s překvapením (17)

Sortiment se rozrůstal, hraček přibývalo, bylo nutné se starat o jejich odbyt, získat stálé odběratele. Stálými odběrateli jedlinských hraček byla Československá obec učitelská, Svaz Československého díla, Červený kříž, dále různí nakladatelé, malíři, knihkupci, herci Národního divadla, kolegové učitelé na nejrůznějších poradách a schůzích.

O hračky byl velký zájem také v zahraničí. Zdá se téměř neuvěřitelné, že jedlinské hračky se vyvážely do Švýcarska, Belgie, Francie, USA, Kanady, Rakouska, dokonce se dostaly do Maroka. Objednávek bylo tolik, že je nestačili zvládat. Na poštu a dráhu je převáželi na vozech, v zimě na saních.

V roce 1925 byly jedlinské hračky vystaveny v Paříži na Mezinárodním veletrhu dekorativního umění a průmyslu, kde získaly stříbrnou medaili. Antonín Kavka organizoval výuku výroby hraček i na jiných školách, pořádal také kurzy pro dospělé.

Jedlinská škola na počátku 20. století a zejména v době první republiky zaujímala významné postavení ve výrobě dřevěných hraček. Kolekce jedlinských hraček je uložena v Okresním muzeu Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Městském muzeu v Žamberku i Městském muzeu v Ústí nad Orlicí. Sběrka jedlinských hraček je unikátním dokladem jedné z nejhodnotnějších produkcí dřevěných hraček v Čechách. Bylo by chybou, kdyby pojem „Jedlinská škola a jedlinské hračky“ zapadl v zapomenutí a zmizel z povědomí široké veřejnosti. (26)

Obr. Kolekce hraček (17)

- **Řezbáři**

„Někteří truhláři svým uměleckým zpracováním dřeva se specializovali na řezbáře a tím vznikl nový obor – řezbářství. Řezby dřeva nacházíme u všech národů již na počátku kultury. Podstata tvorby řezbáře spočívá v tom, že všechny výtvořiny vznikají odebráním hmoty – dřeva. V řezbářských dílnách vznikaly světské či sakrální sochy, plastické deskové obrazy, reliéfy, vyřezávaný nábytek, luxusní výrobky či předměty k dennímu použití pro domácnost nebo osobní potřebu.

V době gotiky nabylo řezbářství velkého významu. Sloužilo především kostelním potřebám – nesčetné sochy svatých a světců, bohatě rozčleněné oltáře, objemné a bohatě vyřezávané kostelní lavice, křesla apod. Řezbářské výrobky bývali v té době pestře malovány a zlaceny.

V letech 1500 – 1550 dosáhlo dřevořezbářství velkého rozkvětu, na kterém měli velkou zásluhu impresoři (tiskaři). V druhé polovině 16. století ustoupilo řezbářství mědirytcovství. Také třicetiletá válka se zasloužila o jeho úpadek.“ (17, s. 185)

Řezbáře můžeme rozdělit do dvou kategorií. Do první skupiny se řadí řemeslníci na vysoké umělecké a řemeslné úrovni, kteří se vyučili nebo získali své dovednosti od proslulých či zkušených mistrů. Vyučili se řezbářskému řemeslu nebo absolvovali odbornou školu. Druhá skupina zahrnuje tzv. lidové tvůrce, kteří využili převážně svého uměleckého nadání. Tvorba těchto lidových umělců je součástí našeho kulturního bohatství. I když často zůstali v anonymitě, jejich tvorba je nenahraditelným svědectvím doby estetického cítění i dovednosti minulých generací.

Ke své práci používali rozmanitá dláta a palice. Sada řezbářských dlát byla vždy řezbářovou chloubou a tajemství jejich broušení pečlivě střežil. Nejlepší dřevo, které bylo vhodné pro řezbářskou práci bylo a je dřevo lipové. Je měkké, lehké, dobře se opracovává, neštípe se, musí být vždy dobře vysušené.

Už v 17. století, ale zejména v 18. a 19. století se rozvíjí domácí výroba dřevěných předmětů dekorativního charakteru na Kralicku. Byli to různé kříže, biblické postavy, jesličky a další umělecké předměty. Domácí řezbáři se uplatnili také při výrobě drobných kazet, obrazových rámců, hraček nebo loutek. Výroba těchto drobných vyřezávaných předmětů přetrvává v lidové tvorbě zejména při zhotovování betlémových figurek

například v Dolní Hedeči, v Horlí Libce a Králíkách.

Od roku 1873 až do roku 1946 působila v Králíkách odborná škola na zpracování dřeva. Na škole působila tři oddělení – truhlářské, soustružnické a řezbářské. Žáci absolvovali čtyřleté vzdělání a získali oprávnění k samostatnému provozování příslušného oboru a založení živnosti. V roce 1908 došlo ve vyučovacím programu k některým zásadním změnám. Učební doba byla zkrácená na polovinu a po absolvování roční praxe měli žáci možnost pokračovat nástavbou na tzv. mistrovské škole. Tento typ výuky se neosvědčil a od roku 1912 byl nahrazen tříletými učebními obory. Za první světové války hrozilo škole uzavření a zrušení. Vzhledem k tomu, že škola byla převážně německá, za druhé světové války se jí dostalo od Němců nebývalé podpory. Po skončení války hned v prosinci roku 1946 však dochází k jejímu úplnému zrušení a v její budově bylo otevřeno reálné gymnázium. (17)

9.2 Současnost

mistři řezbáři:

- Ing. Vlastislav Vyhnálek z Dolní Černé

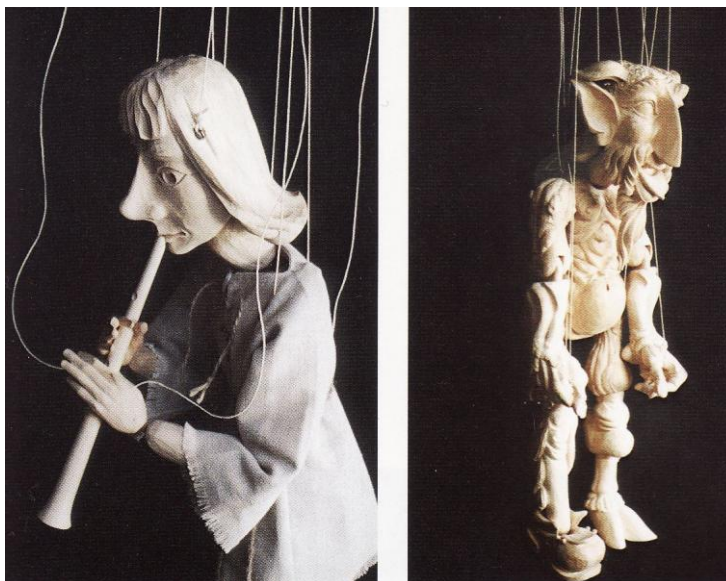
Figury z lipového dřeva vyřezává již od 70. let minulého století. První figury byli asi 10 cm vysoké, vyřezávané amatérsky vyrobenými noži. Vyřezávání větších postav si vyžádalo i změnu technologie a používání dlát. Jeho betlémové figury jsou vysoké asi 20cm a doplněné stylizovaným pozadím u lipového dřeva. Největší figury do betlému měří 38 cm. Po roce 2000 vytvořil několik soch panny Marie pro kostel sv. Jiří a sv. Jana Nepomuckého v Dolní Černé. V současnosti se zaměřuje na větší plastiky z jednoho kusu lipového dřeva o velikosti zhruba 80 x 50 x 25 cm. Zobrazují tradiční výjevy ze života Krista, svatou rodinu a další postavy svatých. Jeho práce můžeme vidět na výstavách v Lanškrouně, Žamberku a Hronově. (18)

- Bedřich Šilar z Lanškrouna

Narodil se v Lanškrouně, zde také žije a pracuje. Vyřezává betlémy, plastiky světců, kříže, Madony a další dekorativní předměty, na nichž aplikuje různé historické styly. Ve sbírkách Městského muzea v Lanškrouně se nachází betlém z lipového dřeva, vytvořený tímto řezbářem v roce 1993. Zhotovil již řadu pozoruhodných výrobků, které se nacházejí nejen v českých domácnostech, ale i v zahraničí. Se svými řezbami se účastní četných výstav doma i v zahraničí. (2)

Obr. Betlém Bedřicha Šilara v Městském muzeu Lanškroun

Obr. Loutky Bedřicha Šilara (17)

9.2.1 Využití ve volném čase

Dřevo je materiál, který má snad nejširší využití. Lidí, kteří si zvolili jako svůj koníček práci se dřevem je spousta. Jsou to různí domácí kutilové, kteří se amatérsky (ale s patřičnou precizností) věnují třeba tesařině, truhlářině, řezbářství i dalším profesím. Jejich díla i dílka si nic nezadají s výrobky studovaných mistrů. Nejsou možná tak propracované a dokonalé, ale práce, námaha, čas a láska se kterou byly vytvořeny z nich dělá díla neocenitelné hodnoty.

I děti rády pracují se dřevem. Je to materiál, který se dobře opracovává a je snadno dostupný. Ve školní dílně se z něho dají vytvářet nejrůznější výrobky (např. krabičky, loďky, domečky, podložky, hračky a další).

10 Závěr

Tak jak jsem již zmínila v úvodu, téma mé bakalářské práce byly – Přírodní materiály uplatňované v lidové tvorbě na Ústeckoorlicku.

V této bakalářské práci jsem se pokusila obeznámit čtenáře s regionem ze kterého pocházím, s historií a vývojem řemesel, která mají v našem kraji letitou tradici a v neposlední řadě také s přírodními materiály, které tato řemesla využívala a jejich využití stále zdokonalovala, ať již to bylo pro dekorativní účely nebo, to bylo mnohem častější, pro účely zcela praktické využitelné v běžném denním životě.

Zaměřila jsem se na nejzákladnější a nejdostupnější suroviny a materiály, jež byly od pradávna lidem v přírodě k dispozici. Přírodní suroviny a materiály jako je dřevo, textil, kov, hlína a spousta dalších využíváme doposud i v našem moderním světě. Je třeba zmínit, že celá řada jich slouží stejnému účelu jako v minulosti, přestože se jejich zpracování a příprava mnohonásobně zdokonalila.

Je také celá řada řemesel, profesí a technik spojených s využitím a zpracováním těchto materiálů, která stále existují, ale je také dost těch, které s postupem času a vlivem vývoje nových technologií zanikly. O to více je třeba abychom stará řemesla, která se nám dochovala až do dnešní doby stále udržovali živá a předávali je dalším generacím, aby i děti našich dětí věděli jak se tyto materiály zpracovávaly v minulosti a že život našich předků nebyl mnohdy snadný, ale svou zručností a dovedností si jej dokázali značně ulehčit.

11 Použitá literatura

1. HOLOUŠOVÁ, D. - KROBOTOVÁ, M. a kol. *Diplomové a závěrečné práce*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 118 s. ISBN 80-244-0458-3.
2. BORKOVCOVÁ, M. *Tradiční řemesla Orlicka a Podorlicka*. Lanškroun: Městské muzeum Lanškroun, 1999. 36 s.
3. PROCHÁZKA, M. K. *Umělecká řemesla - O keramice, skle a nábytku*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1977. 156 s.
4. SAGALATOV, V.V. *Výroba cihel a tašek*. Přel. V. Pospíšil, 1. vyd. Praha: Průmyslové nakladatelství, 1952. 276 s.
5. SEKOTOVÁ, V. *Když v Ústí stavy klapaly, psaly historii*. Ústí nad Orlicí: OFTIS s.r.o., 1994. 62 s.
6. JEŘÁBEK, J. *Historie a současnost hedvábnického průmyslu v Čechách a na Moravě*. Moravská Třebová: HEDVA, 1993. 132 s.
7. BORKOVCOVÁ, M. a kol. *Krajem Koruny Země – vlastivěda lanškrounska*. Lanškroun: Město Lanškroun ve spolupráci s Městským muzeem Lanškroun, 2002. 560 s. ISBN 80-238-9081-6.
8. ŠPLÍCHAL, V. *Historie a současnost podnikání na Ústeckoorlicku*. 1. vyd. Žehušice: MK, 2005. 224 s. ISBN 80-86699-24-2.
9. ŠPLÍCHAL, V., OTAVOVÁ, M. a kol. *Poselství dřeva*. 1. vyd. Letohrad: GOLEMPRESS, 2007. 703 s. ISBN 978-80-903883-0-7.
10. SUE, G., SALLY, G. *Košikářství*. Přel. A. Horváthová, 1. vyd. Brno: Computer Press, 2003. 176 s. ISBN 80-7226-934-8.
11. ŠENFELDOVÁ, H. *Pletení ze slámy*. Praha: GRADA, 2004. 88 s. ISBN 80-247-0863-9.

12. MARKOVÁ, M. *Košikářství*. Praha: GRADA, 2005. 168 s. ISBN 80-247-0876-0.
13. BORKOVCOVÁ, M., ŠPLÍCHAL, V. *Z historie sklářství na pomezí Čech a Moravy*. Lanškroun: Městské muzeum v Lanškrouně, 1999. 112 s.
14. MEDKOVÁ, J. *Povídání o českém skla*. 1. vyd. Praha: SPN, 1979. 236 s.
15. GOŇA, K., RÉVAY, P., VONDRUŠKA, Š. *Umělecké kovářství*. 1. vyd. Praha: GRADA, 2005. 204 s. ISBN 80-247-0918-X.
16. FROLEC, I. *Kovářství*. 1. vyd. Praha: GRADA, 2003. 156 s. ISBN 80-247-0611-3.
17. ŠPIČÁK, V., OTAVOVÁ M. *Člověk a dřevo v orlickém a podorlickém kraji*. 1. vyd. Deštné v O. h.: REGIA, 2004. 285 s. ISBN 80-903463-0-8.
18. MILOŠ KREJČÍ, M, NOVÁKOVÁ, H. *Rodinný kalendář lanškrounska – inforočenka 2010*. Lanškroun: TG TISK, 2010. 128s.

Elektronické zdroje:

19. <http://www.pardubice.czso.cz/xe/redakce.nsf/i/charakteristika>
20. <http://www.muzeumremesel.cz>
21. <http://geologie.vsb.cz/loziska/suroviny/keramika.html#historie>
22. http://wwwold.ekovesnický.cz/clanek.php?sekce=REMESLA&id=zpracovani_lnu1
23. http://www.e-knihovnicka.cz/nej/06_bylinky/janovs.htm
24. <http://www.vkrajka.cz/cs/>
25. <http://www.mediafax.cz/kultura/3039131-Vamberecka-krajka-dokoncila-saty-pro-Tatanu-Kucharovou-na-EXPO-2010>
26. <http://www.zamberk.cz/Svatkydreva/svatky/svatky-2006.php>
27. http://www.krajka.unas.cz/index.php?choice=200&id_eshop_group=20
28. <http://www.sklodisign.cz>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Hajzlerová
Katedra:	Katedra technické a informační výchovy PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	RNDr. Miroslav Janu, PhD.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Přírodní materiály uplatňované na Ústeckoorlicku
Název práce v angličtině:	Natural materials used hand-crafting in region of Ústí nad Orlicí
Anotace práce:	Bakalářská práce stručně mapuje historii a vývoj používání přírodních materiálů využívaných v lidové tvorbě v podorlickém kraji. V jednotlivých kapitolách, které se věnují nejdostupnějším přírodním materiálům jako je dřevo, kov, hlína a další se snaží seznámit čtenáře s nejstarší historií používání až po současné využití v praktickém životě či volném čase.
Klíčová slova:	Ústeckoorlický region; Muzeum řemesel Letohrad; hlína - zpracování hlíny, hrnčířství, keramika; textil – zpracování lnu, bavlny, hedvábí, konopí; vamberecká krajka; košíkářství a další pletiva; sklo – sklářská pec, hutě; kov – železo, ocel, kovářství; dřevo – význam dřeva, zpracování, využití; hračky.
Anotace práce v angličtině	The aim of my thesis was to explain the history and the usage of natural material used at the folk art in Podorlicky region. The thesis is divided into several chapters - the most approachable natural material, such as wood, metal, clay and many others are described in each chapter. This introduces the readers into the topic and makes them acquainted with the development from its roots till the nowadays usage in practical life or in leisure time.
Klíčová slova v angličtině:	Region of Ústí nad Orlicí; handicraft museum Letohrad; clay - manufacturing of clay; pottery; ceramics; textile - manufacturing of tow, cotton, silk, cannabis; lace made in Vamberk; basketry and other netting; glass - glass furnace; metal - iron, steel, smithery; wood - its importance, manufacturing, usage; toys.
Rozsah práce:	82 stran
Jazyk práce:	Čeština